

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”
DOMENIUL DE DOCTORAT ISTORIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

IMPACTUL CELOR DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE ASUPRA
COMUNITĂȚILOR DIN VALEA MUREȘULUI SUPERIOR

Conducător de doctorat

Prof. univ. dr. SIMONA NICOARĂ

Student doctorand:

RADU TRAIAN ROȘCA

CLUJ-NAPOCA, 2026

Cuprins

Introducere	5
Capitolul I. Vara anului 1916 – De la pace, în linia întâi	16
I. 1. Intrarea României în Marele Război și situația Transilvaniei	16
I. 2. Desfășurarea operațiunilor militare. Ofensiva Diviziei 14 Infanterie	18
I. 2. 1. Componenta și dispunerea forțelor austro-ungare în sectorul Bilbor – Tulgheș – Biczaz	29
I. 2. 2. Operațiunile desfășurate pentru cucerirea orașelor Gheorgheni și Toplița (18/31 – 24 august/6 septembrie 1916	36
I. 2. 3. Luptele din Munții Călimani. Luptele din defileul Toplița – Deda	60
I. 2. 4. Retragera Diviziei 14 Infanterie	78
I. 2. 5. Concluzii privind ofensiva Diviziei 14 Infanterie	83
I. 3. Ofensiva Diviziei 8 Infanterie (14/27 august – 28 septembrie/11 octombrie 1916)86	
I. 3. 1. Concluzii privind ofensiva Diviziei 8 Infanterie	104
I. 4. Operațiunile desfășurate de Divizia 7 Infanterie (14/27 august – 28 septembrie/11 octombrie 1916)	105
Capitolul II. Războiul de la marginea satului	111
II. 1. Luptele pentru apărarea frontierei (Sectorul Bilbor – Tulgheș – Biczaz)	111
II. 1. 1. Bătălia pentru Vârful Cipcheș (6/19 – 7/20 octombrie 1916)	119
II. 1. 2. Retragera Diviziei 14 Infanterie și preluarea sectorului de către unitățile Corpului 36 Infanterie rus	131
II. 1. 3. Concluzie privind acțiunile la care a participat Divizia 14 Infanterie pentru apărarea frontierei	133

II. 2. Luptele dintre Corpul 36 rus și Corpul XXI austro-ungar	134
II. 2. 1. Măsurile luate de Corpul XXI austro-ungar în fața ofensivei ruse. Contraatacul Diviziilor 8 și 10 Infanterie bavareze	151
II. 2. 2. Concluzie privind ofensiva Corpului 36 rus. Oprirea operațiunilor ofensive	180
II. 3. Zile liniștite în sectorul Bicz – Tulgheș – Bilbor	184
II. 4. Continuarea operațiunilor militare în sectorul Bicz – Tulgheș – Bilbor	201
II. 5. Situația Corpului XXI austro-ungar	214
II. 6. Concluzie privind operațiunile militare din sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicz octombrie 1916 – februarie 1918).....	242
Capitolul III. Revenirea la pace și integrarea în România Mare	247
III. 1. Impactul desfășurării operațiunilor militare	247
III. 2. Considerații asupra comportamentului trupelor române și incidente cu populația locală	260
III. 3. Situația militarilor de origine română, implicați în operațiunile din sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicz	273
III. 4. Impactul demografic al războiului	276
III. 5. Dușmani și vecini – dificultățile instaurării administrației românești	289
III.5. 1. Considerații asupra impactului războiului. Monumente și locuri ale comemărării	297
III. 5. 2. Localnici în război	300
III. 6. Concluzie privind atmosfera locală postbelică	312
Capitolul IV. Un alt război, o altă tragedie	314
IV. 1. Dictatul de la Viena (1940) și drumul către o nouă tragedie	314

IV. 1. 1. Organizarea apărării noii frontiere. Dispozitivul defensiv al trupelor maghiare	315
IV. 2. Luptele din toamna anului 1944	323
IV. 2. 1. Ofensiva Corpului 51 Pușcași în sectorul Bicz – Tulgheș (28 august – 6 septembrie 1944)	324
IV. 2. 2. Luptele pentru cucerirea orașului Gheorgheni (7 – 13 septembrie 1944) ..	334
IV. 2. 3. Luptele din regiunea Toplița și defileul Toplița – Deda (14 septembrie – 10 octombrie 1944)	346
IV. 2. 4. Ofensiva Diviziei 38 Pușcași în sectorul Gurghiu – Glăjăria (14 septembrie – 10 octombrie 1944)	363
IV. 3. Concluzii asupra operațiunilor militare din toamna anului 1944 în sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicz (28 august – 10 octombrie 1944)	369
Capitolul V. Urme ale războiului	374
V. 1. Sectorul Bilbor	375
V. 2. Sectorul Corbu – Tulgheș	398
V. 3. Sectorul Bicz	415
V. 4. Concluzii privind cercetarea liniei frontului	420
Concluzii generale	423
Bibliografie	431
Anexe	456
Lista abrevierilor	766

Introducere

Teza *Impactul celor două războaie mondiale asupra comunităților din Valea Mureșului Superior* urmărește analiza complexă a impactului și a transformărilor produse de cele două conflagrații mondiale într-un spațiu de frontieră caracterizat printr-o mare diversitate etnică, confesională și culturală. Deși accentul este pus pe desfășurarea operațiunilor militare, cercetarea își propune să depășească limitele unei istorii exclusiv militare și să integreze într-un cadru interpretativ comun evoluțiile politice, sociale, demografice și memoriale generate de război.

Valea Mureșului Superior reprezintă una dintre regiunile din România asupra căreia efectele operațiunilor militare desfășurate în perioada celor două războaie mondiale au fost considerabile. În timpul Primului Război Mondial, operațiunile militare s-au desfășurat pe o perioadă de aproximativ 22 de luni (august 1916 – mai 1918), iar în toamna anului 1944 (septembrie – octombrie) regiunea a devenit din nou teatru al unor confruntări violente între armatele germane și maghiare, pe de o parte, și trupele sovietice, pe de altă parte. Durata confruntărilor și succesiunea rapidă a ocupațiilor militare, la care se adaugă pierderile suplimentare, demografice și economice, provocate de războaie, au determinat transformări profunde ale comunităților locale, care au depășit cu mult dimensiunea strict militară a conflictelor. Din această perspectivă, teza tratează războiul ca fenomen total, ale cărui consecințe au influențat întreaga organizare a societății locale. Operațiunile militare sunt analizate în strânsă legătură cu mobilizarea populației, refugiul, pierderile umane, distrugerile materiale, modificările administrației, relațiile interetnice și procesul de constituire a memoriei colective.

Spațiul analizat depășește delimitarea hidrografică strictă a Văii Mureșului Superior, cuprinsă între izvorul Mureșului din Munții Hășmaș și ieșirea râului din Defileul Toplița – Deda, care include localitățile: Voșlăbeni, Joseni, Suseni, Ciumani, Gheorgheni, Lăzarea, Ditrău, Remetea, Subcetate, Sărmaș, Gălăuțaș, Toplița, Stânceni, Lunca Bradului și Răstolița. Cercetarea se extinde și asupra localităților din zona montană aflate în legătură directă cu aceasta din punct de vedere administrativ, economic și militar. Au fost integrate în cercetare și sectoarele Bilbor, Corbu, Tulgheș și Bicaz-Chei, întrucât acestea au constituit elemente esențiale ale sistemului defensiv din Carpații Orientali și au influențat direct evoluția operațiunilor militare desfășurate în regiune. Aria cercetării a fost extinsă și asupra regiunii Munților și Văii Gurghiului, fiind

analizate operațiunile militare desfășurate aici în cadrul campaniei Armatei de Nord din august-septembrie 1916, precum și cele purtate de Corpul 51 al armatei sovietice în septembrie 1944.

Originalitatea cercetării rezidă în abordarea interdisciplinară. Istoria militară este completată prin metode specifice istoriei sociale, demografiei istorice și arheologiei conflictelor moderne, fiind valorificate atât surse documentare clasice, cât și informațiile obținute prin cercetări sistematice de teren desfășurate pe fostele linii ale frontului. Un element definitoriu al cercetării îl constituie un volum mare de izvoare inedite analizate. Cercetarea se bazează pe documente provenite din arhive militare românești, austro-ungare, germane, maghiare, rusești și sovietice, pe jurnale de operațiuni, ordine de luptă, rapoarte operative, liste de pierderi, memorii și lucrări memorialistice, presă contemporană, documente administrative și corespondență oficială. Analiza comparativă a informațiilor provenite din surse diverse a permis reconstituirea, cu un grad ridicat de acuratețe, a desfășurării evenimentelor și a contextului în care acestea s-au produs.

În același timp, cercetarea a valorificat rezultatele unui amplu proces de investigații de teren desfășurat pe parcursul mai multor ani, cu accentul pe sectorul Bilbor – Corbu – Tulgheș – Bicaz-Chei, respectiv pe amplasamentul liniei frontului pe parcursul Primului Război Mondial. Identificarea liniilor de tranșee, a pozițiilor de artilerie, a adăposturilor, a taberelor militare și a numeroase artefacte provenite din timpul războiului a permis verificarea informațiilor documentare și completarea acestora cu observații directe privind organizarea sistemelor defensive și modul concret de desfășurare a operațiunilor militare. Un alt rezultat important al cercetării îl reprezintă constituirea unor baze de date referitoare la militarii originari din regiune și la combatanții căzuți în luptele desfășurate în sectorul analizat. Aceste baze de date permit atât analiza statistică a pierderilor umane, cât și recuperarea identității individuale a numeroși participanți la război, contribuind la completarea memoriei istorice locale și la valorificarea patrimoniului memorial.

În plan metodologic, cercetarea urmărește integrarea permanentă a informațiilor provenite din surse diferite și confruntarea critică a perspectivelor oferite de documentele românești, austro-ungare, germane, maghiare, rusești și sovietice. Această abordare comparativă reduce riscul interpretărilor unilaterale și permite analizarea modului diferit în care aceleași evenimente au fost percepute și înregistrate de actorii implicați. Principalele întrebări de cercetare vizează

modul în care caracteristicile geografice ale Văii Mureșului Superior au influențat desfășurarea operațiunilor militare, felul în care cele două războaie mondiale au afectat comunitățile multietnice ale regiunii (majoritar secuiești/maghiare, mixte sau majoritar românești), măsura în care sursele documentare și cercetările de teren permit reconstituirea fidelă a evenimentelor, precum și felul în care memoria celor două războaie mondiale s-a păstrat și s-a transmis în cadrul acestor comunități.

Obiectivul principal al tezei îl constituie reconstituirea impactului celor două războaie mondiale asupra comunităților din Valea Mureșului Superior, analizând atât desfășurarea operațiunilor militare, cât și consecințele asupra populației civile, administrației, economiei locale și relațiilor interetnice. În același timp cercetarea urmărește identificarea elementelor de continuitate și a diferențelor dintre experiențele comunităților locale în cele două conflagrații mondiale, precum și modul în care acestea au influențat memoria colectivă și identitatea regională.

Stadiul cercetărilor evidențiază existența unei bibliografii consistente privind operațiunile militare de pe fronturile românești ale celor două războaie mondiale. Cu toate acestea, spațiul Văii Mureșului Superior a beneficiat, în general, de abordări fragmentare, concentrate asupra unor episoade izolate, fie doar dintr-o anumită perspectivă istoriografică (română sau maghiară). O analiză integrată, bazată pe valorificarea concomitentă a surselor arhivistice românești, austro-ungare, maghiare, germane, rusești și sovietice, a cercetărilor de teren și a patrimoniului material existent în zonă, a lipsit până în prezent.

Teza este structurată în 5 capitole: Capitolul I. *Vara anului 1916 – De la pace, în linia întâi*; Capitolul II. *Războiul de la marginea satului*; Capitolul III. *Revenirea la pace și integrarea în România Mare*; Capitolul IV. *Un alt război, o altă tragedie*; Capitolul V. *Urme ale războiului*. Acestea urmăresc succesiv cadrul geografic și istoric al regiunii, desfășurarea operațiunilor militare din anii 1916 – 1918 și 1944, respectiv impactul acestora asupra comunităților locale, analiza patrimoniului militar și comemorativ, precum și valorificarea rezultatelor cercetărilor de teren. Această structură permite o abordare interdisciplinară, aflată la intersecția dintre istoria militară, istoria locală, geografia istorică și studiul patrimoniului, contribuind la o mai bună înțelegere a transformărilor produse de cele două conflicte mondiale din Valea Mureșului Superior.

Prin dimensiunea documentară, caracterul interdisciplinar și integrarea cercetării în teren în analiza izvoarelor istorice, teza propune un model de investigare aplicabil și altor regiuni de frontieră nu numai din România, dar și din Europa Centrală și de Est, demonstrând că înțelegerea istoriei războiului presupune analiza simultană a operațiunilor militare, a transformărilor sociale și a patrimoniului material rămas în peisajul contemporan.

Metodologia cercetării

Prezenta cercetare se bazează pe o abordare interdisciplinară, care integrează metode specifice istoriei militare, geografiei istorice, studiului patrimoniului cultural și analizei spațiale. Complexitatea temei a impus utilizarea unor categorii variate de izvoare istorice și aplicarea unor metode complementare de investigație, capabile să ofere o perspectivă cât mai completă asupra evoluției Văii Mureșului Superior în perioada celor două războaie mondiale.

Metoda fundamentală utilizată în elaborarea tezei a fost cercetarea arhivistică. În acest scop au fost consultate documente provenite din arhive și biblioteci din România, cu accent pe informații inedite extrase de la Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, precum și colecții digitale și fonduri documentare specializate din Ungaria (Arcanum, Hungaricana) și Federația Rusă (Arhiva Istorică Militară Rusă și Arhiva Centrală a Ministerului Apărării al Federației Ruse). Au fost analizate jurnale de operațiuni, ordine de luptă, rapoarte operative, corespondență militară, situații statistice, documente administrative, memorii și monografii regimentare, fiecare categorie de izvoare fiind evaluată critic în funcție de contextul elaborării și de scopul pentru care a fost redactată. Un rol esențial l-a avut critica izvoarelor istorice. Informațiile provenite din documentele diferitelor armate participante au fost confruntate permanent prin identificarea diferențelor de perspectivă, a eventualelor inadvertențe și pentru verificarea cronologiei evenimentelor. Această analiză comparativă a permis eliminarea unor erori perpetuate în literatura de specialitate și formularea unor interpretări fundamentate pe coroborarea mai multor categorii de surse. Metoda comparativă a fost aplicată atât în utilizarea documentelor, cât și în studiul celor două conflicte mondiale. Cercetarea urmărește compararea organizării dispozitivelor militare, a modului de utilizare a reliefului, a evoluției operațiunilor și a impactului acestora asupra comunităților locale. Această perspectivă permite evidențierea continuităților și a diferențelor dintre campaniile din 1916 – 1918 și din 1944.

Un loc important în cercetare îl ocupă analiza cartografiei istorice. Au fost utilizate hărți militare austro-ungare, românești, germane, rusești și sovietice, precum și reprezentări cartografice moderne. Compararea acestora a permis reconstituirea fidelă a configurației frontului, identificarea pozițiilor defensive și localizarea principalelor obiective militare analizate în cadrul tezei. Cercetarea de teren a reprezentat o componentă esențială a demersului științific. Au fost efectuate numeroase deplasări în fostele sectoare ale frontului, fiind documentate liniile de tranșee, adăposturi, poziții de artilerie, observatoare, drumuri militare, cimitire și monumente comemorative. În cadrul investigațiilor de teren, a fost utilizat, în condițiile prevăzute de legislația în vigoare, detectorul de metale, care a permis identificarea și documentarea unui număr important de artefacte cu relevanță pentru desfășurarea operațiunilor militare și pentru reconstituirea organizării câmpului de luptă. Observațiile directe și relicvele de război rezultate au fost corelate permanent cu documentele de arhivă și cu hărțile istorice, contribuind la verificarea informațiilor și la identificarea unor obiective insuficient cunoscute sau localizate eronat în literatura de specialitate. Documentarea fotografică a constituit un instrument important al cercetării. Fotografiile istorice au fost comparate cu imaginile realizate în teren, facilitând analiza transformărilor peisajului și identificarea vestigiilor militare păstrate până în prezent. Materialul fotografic rezultat completează analiza documentară și oferă o imagine relevantă asupra stării actuale de conservare a patrimoniului militar.

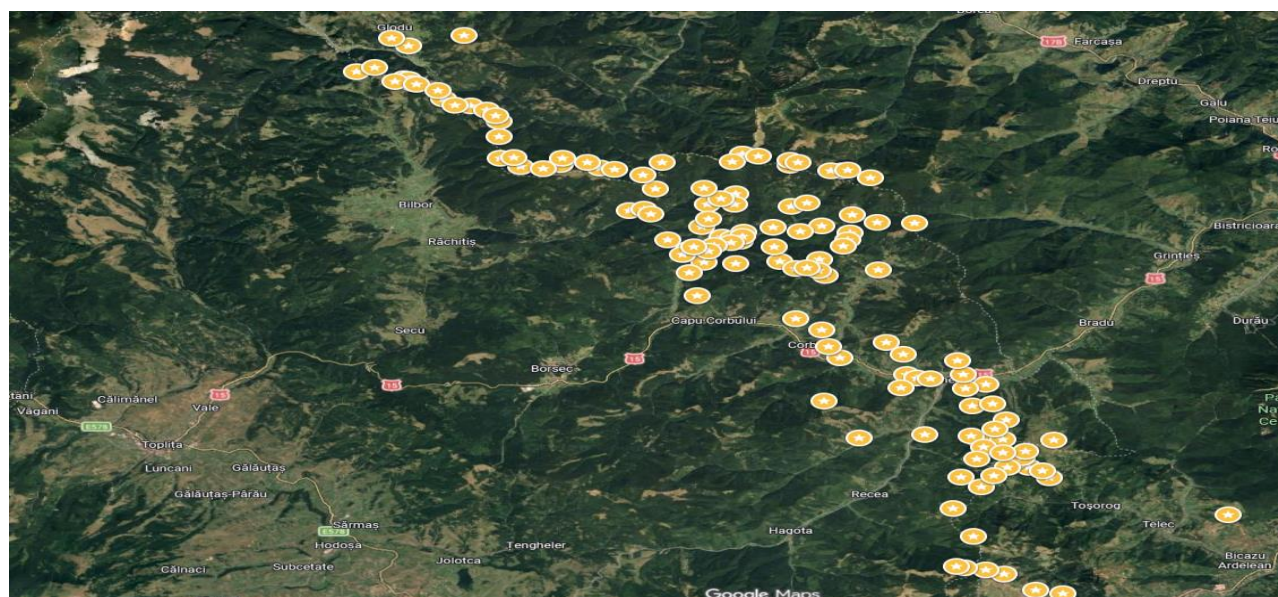

Fig. 1. Locațiile cercetărilor desfășurate în sectorul Bilbor – Corbu – Tulgheș – Bicăzu, de-a lungul liniei frontului. Captură Google Maps

Studiul artefactelor militare recuperate de pe câmpul de luptă a fost realizat prin aplicarea metodelor specifice cercetării patrimoniului constituit și peisajului istoric. Vestigiile identificate au fost analizate din perspectiva valorii istorice, a gradului de conservare și a posibilităților de protejare și valorificare. În acest mod, patrimoniul militar este abordat nu doar ca rezultat al conflictelor armate, ci și ca sursă istorică și componentă a identității culturale regionale.

Un element definitoriu al metodologiei cercetării îl reprezintă corelarea permanentă dintre documentele istorice și observațiile efectuate în teren. Localizarea pozițiilor militare, identificarea toponimelor istorice, verificarea traseelor de deplasare a unităților și analiza vestigiilor au fost realizate prin confruntarea informațiilor provenite din surse multilingve cu realitatea geografică actuală. Această abordare a permis nu doar verificarea critică a izvoarelor, ci și identificarea unor obiective istorice necunoscute sau localizate eronat până în prezent, constituind una din principalele contribuții metodologice ale tezei. Metodologia utilizată demonstrează avantajele unei abordări interdisciplinare în cercetarea istoriei militare. Coroborarea izvoarelor documentare cu analiza cartografică, utilizarea cercetării sistematice a terenului și studiul artefactelor au permis reconstituirea cu un grad ridicat de acuratețe a operațiunilor militare și a evoluției istorice a Văii Mureșului Superior. Totodată, această metodologie poate constitui un model de cercetare aplicabil și altor sectoare ale fostului front din Carpații Orientali.

În încheiere putem spune că prezenta cercetare demonstrează că istoria Văii Mureșului Superior nu poate fi înțeleasă exclusiv prin analiza evenimentelor militare, ci prin raportarea acestora la evoluția comunităților locale, la transformările administrative și la patrimoniul istoric păstrat până în prezent. Coroborarea surselor documentare provenite din mai multe spații arhivistice cu cercetarea sistematică de teren a permis realizarea unei reconstrucții istorice complexe, care completează în mod semnificativ cunoașterea frontului din Carpații Orientali în timpul celor două războaie mondiale. Rezultatul obținut oferă un cadru documentar și metodologic solid pentru cercetări viitoare și contribuie la valorificarea și protejarea patrimoniului militar al regiunii.

Capitolul I. Vara anului 1916 – De la pace, în linia întâi

Înțelegerea impactului celor două războaie mondiale asupra comunităților din Valea Mureșului Superior presupune, înainte de toate, analiza particularităților geografice, etnice și

istorice a regiunii, precum și evaluarea critică a stadiului cercetărilor dedicate acestui spațiu. Poziția geografică a depresiunilor Giurgeu și Toplița, aflate la contactul dintre Transilvania, Bucovina și România, a conferit regiunii o importanță strategică deosebită încă din secolele anterioare. Trecătorile montane care leagă bazinul Mureșului Superior de Bucovina și România (anterior de Moldova), au constituit, de-a lungul timpului, importante axe de comunicație, comerciale și militare, iar în cele două războaie mondiale au devenit obiective esențiale ale operațiunilor desfășurate în Carpații Orientali.

Primul capitol al tezei analizează modul în care Valea Mureșului Superior și regiunea adiacentă acesteia s-a transformat în teatru de operațiuni militare, în contextul intrării României în Primul Război Mondial. Sunt prezentate atât contextul politică-militar general al verii anului 1916, cât și desfășurarea operațiunilor militare ale armatei române în sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicz – Toplița – Gheorgheni, pe baza unei ample documentații provenite din arhive românești, austriece și maghiare. Prima parte a capitolului analizează situația strategică a Transilvaniei înainte de intrarea României în război. Sunt evidențiate importanța geografică a arcului carpat, insuficiența măsurilor defensive adoptate de Austro-Ungaria și particularitățile demografice ale regiunii, caracterizată prin conviețuirea comunităților românești și maghiare/secuiești, alături de alte grupuri etnice. Sunt surprinse atât vulnerabilitățile sistemului defensiv austro-ungar, cât și planurile elaborate de cele două tabere înainte de declanșarea ostilităților.

O parte importantă a capitolului este consacrată ofensivei Diviziei 14 Infanterie, una dintre cele mai ample operațiuni desfășurate de Armata de Nord în sectorul Văii Mureșului Superior. Sunt analizate structura organizatorică a diviziei, efectivele, dotarea, organizarea logistică și dispunerea unităților înaintea trecerii frontierei. Pe baza jurnalelor de operațiuni și a documentelor de arhivă este reconstituită desfășurarea acțiunilor de luptă din zona Bilbor – Tulgheș – Bicz, precum și modul în care condițiile geografice au influențat ritmul înaintării trupelor române. Spre deosebire de sectoarele de câmpie ale frontului românesc, în Carpații Orientali operațiunile au fost influențate de controlul înălțimilor dominante și al trecătorilor, ceea ce a redus posibilitatea de manevră a unor mari unități, precum și a utilizării artileriei și chiar a cavaleriei, lăsând sarcinile cele mai dificile infanteriei. Configurația terenului a influențat permanent ritmul acțiunilor, determinând fragmentarea frontului într-o succesiune de poziții defensive dispuse pe creste și versanți.

În cadrul subcapitolului dedicat forțelor austro-ungare sunt identificate și prezentate unitățile care au apărat sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicz, fiind analizată organizarea acestora, efectivele, dispunerea în teren, moralul și capacitatea de reacție în fața ofensivei române. Cercetarea valorifică documente provenite din arhivele militare maghiare, care permit reconstituirea detaliată a sistemului defensiv și a măsurilor adoptate pentru întârzierea înaintării trupelor române. Analiza evidențiază faptul că, deși Divizia 61 Infanterie honvéd, care avea misiunea de a apăra acest sector de graniță, dispunea inițial de efective inferioare numeric, acestea beneficiau de avantajul experienței acumulate în primii ani de război, inclusiv în războiul montan, de un corp de ofițeri experimentat și de o dotare tehnică superioară, în special în ceea ce privește artileria, mitralierele și organizarea sistemelor defensive. Aceste elemente au compensat în mare măsură inferioritatea numerică și au permis realizarea unei apărări eficiente în terenul muntos al Carpaților Orientali, care au făcut ca înaintarea unităților Diviziei 14 Infanterie să fie foarte lentă.

Sunt analizate apoi operațiunile care au condus la cucerirea localităților Gheorgheni și Toplița, desfășurate între 18/31 august și 24 august/6 septembrie 1916. Sunt prezentate atacurile executate prin principalele trecători ale Carpaților Orientali, luptele pentru cucerirea pozițiilor dominante și pătrunderea în depresiunea Giurgeului. Pe baza confruntării surselor românești și austro-ungare sunt reconstituite succesiunea operațiunilor, pierderile suferite de ambele părți și dificultățile generate de terenul montan, de infrastructura redusă, afectată de distrugerii sistematice și de problemele logistice. Un subcapitol distinct este dedicat luptelor din Munții Călimani și din defileul Toplița – Deda, unde ofensiva română s-a confruntat cu o rezistență din ce în ce mai puternică. Sunt analizate acțiunile desfășurate pe principalele înălțimi dominante, încercările de depășire a pozițiilor defensive austro-ungare și rolul reliefului în desfășurarea operațiunilor. Cercetarea evidențiază faptul că, pe măsura consolidării apărării inamice și a sosirii întăririlor, ritmul ofensivei a încetinit considerabil.

Este urmărită apoi retragerea Diviziei 14 Infanterie și consecințele acesteia asupra situației operative din sectorul Văii Mureșului Superior. Sunt analizate cauzele retragerii, determinate atât de evoluția generală a campaniei din Transilvania, cât și de schimbarea raportului de forțe în favoarea Puterilor Centrale. În concluziile acestei operațiuni sunt

evidențiate rezultatele militare obținute, limitele planificării și executării ofensivei, precum și experiența acumulată de unitățile armatei române în primele săptămâni de campanie.

Capitolul continuă cu analiza operațiunilor desfășurate de Divizia 8 Infanterie, dar și de Divizia 7 Infanterie, care au acționat în sectoarele învecinate și au contribuit la dezvoltarea ofensivei Armatei de Nord. Sunt prezentate direcțiile de înaintare, obiectivele tactice, colaborarea dintre marile unități și dificultățile întâmpinate în terenul montan. Concluziile formulate evidențiază atât succesele inițiale ale armatei române, cât și limitele ofensivei, determinate de dificultăți logistice, insuficiența mijloacelor de comunicație și reacția tot mai eficientă a comandamentului austro-ungar.

De menționat faptul că un aspect urmărit în mod constant pe parcursul analizei îl reprezintă comportamentul militarilor austro-ungari de origine română aflați în fața armatei române. Coroborarea documentelor românești și austro-ungare evidențiază existența unui număr semnificativ de cazuri în care aceștia au preferat să se predea sau au manifestat o disponibilitate redusă pentru continuarea luptei împotriva armatei române. Fără a generaliza acest fenomen la nivelul întregii armate austro-ungare, cercetarea surprinde complexitatea loialităților individuale și influența apartenenței naționale asupra comportamentului unor militari aflați în condițiile specifice ale campaniei din Transilvania.

Totodată, una dintre direcțiile principale ale cercetării a urmărit reconstituirea cât mai exactă a pierderilor suferite de armata română în acest sector de front. Prin valorificarea documentelor de arhivă, a registrelor militare și a altor surse contemporane au fost identificate, în numeroase cazuri nominal, victimele căzute, rănite sau dispărute în timpul operațiunilor. Această abordare contribuie la completarea unui gol existent în istoriografia românească referitoare la campania din Valea Mureșului Superior și urmărește, totodată, recuperarea memoriei individuale a militarilor români care au participat la aceste lupte, conferind dimensiunii operaționale și o importantă perspectivă umană.

Astfel, prin valorificarea comparativă a documentelor românești și austro-ungare, completată ulterior de cercetarea sistematică a câmpului de luptă, capitolul oferă o reconstituire detaliată a operațiunilor militare desfășurate în vara și toamna anului 1916 în Valea Superioară a Mureșului. Analiza evidențiază rolul determinant al factorului geografic în desfășurarea operațiunilor, surprinde complexitatea relațiilor dintre apartenența națională și experiența

războiului în cazul militarilor austro-ungari de origine română și completează, prin identificarea nominală a numeroaselor victime ale armatei române, cunoașterea pierderilor suferite în acest sector de front. În acest fel, cercetarea îmbină analiza operațională cu dimensiunea umană a conflictului, oferind o perspectivă mai amplă asupra impactului campaniei din 1916 asupra militarilor și comunităților locale.

Capitolul II. Războiul de la marginea satului

Cel de-al doilea capitol analizează operațiunile militare desfășurate în sectorul Bilbor – Corbu – Tulgheș – Bicaz-Chei în perioada octombrie 1916 – februarie 1918, etapă caracterizată prin transformarea frontului mobil din vara anului 1916 într-un război de poziții desfășurat în condițiile dificile ale terenului montan. Sunt urmărite atât luptele pentru apărarea frontierei României, la care au luat parte unitățile Diviziei 14 Infanterie, pe parcursul lunii octombrie 1916, cât și evenimentele ulterioare, atunci când frontul a fost preluat de Corpul 36 rus și confruntările acestuia cu forțele austro-ungare ale Corpului XXI, susținut de unități germane (Divizia 8 Infanterie și Divizia 10 Infanterie bavareze), cu evoluția ulterioară a frontului până la încetarea ostilităților pe Frontul de Est.

Prima parte a capitolului este dedicată luptelor purtate pentru apărarea frontierei după retragerea Armatei de Nord pe linia graniței. Pe baza documentelor operative românești, austro-ungare și rusești sunt reconstituite dispozitivele celor două tabere, măsurile defensive adoptate și desfășurarea confruntărilor din primele zile ale lunii octombrie 1916. Analiza evidențiază eforturile depuse de militarii Diviziei 14 Infanterie pentru organizarea unei apărări eficiente, în condițiile unui front foarte întins, ale insuficienței mijloacelor de foc, al moralului scăzut provocat de retragerea din teritoriul cucerit anterior și sub presiunea permanentă exercitată de trupele austro-ungare, superioare din punct de vedere al experienței de luptă, al artileriei și al organizării logistice. Totodată, sunt urmărite în detaliu pierderile suferite de unitățile armatei române, victimele acestor confruntări fiind identificate în numeroase cazuri nominal, ca parte a contribuției la completarea informațiilor existente în istoriografia românească.

Un loc aparte îl ocupă analiza Bătăliei pentru Vârful Cipcheș (6/19 – 7/20 octombrie 1916), una dintre cele mai importante acțiuni tactice desfășurate în acest sector al frontului. Cercetarea demonstrează, prin coroborarea izvoarelor românești și austro-ungare, dar și prin cercetarea în teren, localizarea exactă a luptei pe Vârful Cipcheș (cota 1359), corectând o eroare

prezentă în literatura de specialitate, unde aceasta fusese plasată pe Vârful Cupaş, aflat în apropiere. Sunt analizate planurile celor două tabere, desfășurarea contraatacului românesc și importanța strategică a acestei înălțimi care domina văile Bicazului și Tarcăului. Deși succesul tactic obținut de trupele române nu a modificat evoluția generală a campaniei, el a demonstrat capacitatea armatei române de a respinge atacurile inamicului în teren muntos și a reprezentat una dintre cele mai importante victorii defensive din această etapă a campaniei.

Capitolul urmărește apoi retragerea Diviziei 14 Infanterie din sector și preluarea responsabilității apărării de către unitățile Corpului 36 rus. Sunt analizate motivele acestei decizii, dificultățile cooperării româno-ruse și consecințele întârzierii forțelor aliate, care au compromis posibilitatea reluării ofensivei în nordul Moldovei. Cercetarea evidențiază faptul că insuficiența coordonare dintre comandamente și ritmul lent al deplasării unităților rusești au permis adversarului să-și consolideze pozițiile și să preia inițiativa.

O parte importantă a capitolului este consacrată confruntărilor dintre Corpul 36 rus și Corpul XXI austro-ungar, desfășurate în lunile octombrie – decembrie 1916. Sunt analizate planurile de operații a celor două comandamente, organizarea apărării austro-ungare și măsurile adoptate pentru oprirea ofensivei rusești. Pe baza jurnalelor de operațiuni și a documentelor provenite din arhivele militare rusești, este urmărită acțiunea ofensivă desfășurată de unitățile Corpului 36 rus. În ciuda unor succese locale inițiale, avântul acestuia s-a diminuat rapid și a fost oprit de intervenția Diviziilor 8 și 10 Infanterie bavareze, a căror contraatacuri au contribuit decisiv la stabilizarea frontului. Analiza comparativă a surselor permite evidențierea rolului determinant jucat de experiența acumulată de aceste unități pe fronturile anterioare ale războiului, de superioritatea artileriei și de eficiența organizării logistice, elemente care au compensat în numeroase situații inferioritatea numerică.

Sunt prezentate apoi lunile de relativă acalmie a frontului, în care activitatea militară s-a limitat la patrulare, recunoașteri, dueluri de artilerie și lucrări de fortificare. Cercetarea acordă o atenție deosebită modului în care condițiile geografice și climatice au influențat viața cotidiană a soldaților. Iarna extrem de grea, terenul accidentat și dificultățile de aprovizionare au transformat această perioadă într-un război de uzură, în care efortul logistic a devenit la fel de important ca operațiunile de luptă. În paralel, sunt analizate sistemele defensive realizate de ambele tabere,

drumurile militare, liniile de aprovizionare, pozițiile de artilerie, multe dintre acestea fiind identificate și verificate ulterior prin cercetarea de teren.

Subcapitolele dedicate reluării operațiunilor militare și situației Corpului XXI austro-ungar, respectiv a Corpului 36 rus, urmăresc evoluția frontului din cursul anului 1917, când inițiativa ofensivă s-a diminuat treptat, iar confruntările au fost înlocuite de acțiuni locale și de consolidarea sistemelor defensive. Sunt analizate efectele revoluției ruse asupra disciplinei și capacității de luptă a trupelor țariste, încetarea treptată a activităților ofensive și evoluția relațiilor dintre combatanți în contextul negocierilor de armistițiu. Totodată, sunt prezentate reorganizarea unităților austro-ungare, transferul de noi unități în acest sector și adaptarea la războiul de poziții.

Pe parcursul întregului capitol este urmărită comparativ perspectiva ambelor tabere, fiind valorificate în paralel documente românești, austro-ungare, germane și rusești, memorii ale participanților și cercetări recente. Această abordare permite nu doar reconstituirea operațiunilor militare, ci și analiza experienței de front a combatanților, a dificultăților logistice și a impactului pe care războiul prelungit l-a avut asupra comunităților aflate în imediata apropiere a liniei frontului.

Concluziile capitolului evidențiază faptul că, după eșecul austro-ungare din toamna anului 1916 și oprirea atacurilor Corpului 36 rus, în sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicaz-Chei s-a transformat într-un front stabil, unde până la începutul anului 1918 au predominat acțiunile locale și consolidarea pozițiilor defensive. Cercetarea demonstrează rolul decisiv al reliefului montan în limitarea operațiunilor de amploare, importanța logisticii și a infrastructurii militare în menținerea capacității de luptă, precum și contribuția cercetării arhivistice și a investigațiilor de teren la reconstituirea fidelă a unui sector de front insuficient studiat în istoriografia românească. De asemenea, identificarea și documentarea nominală a numeroaselor victime din rândul militarilor români, austro-ungari, germani și ruși, respectiv a locului în care au căzut în luptă sau au fost înmormântați conferă analizei operaționale o dimensiune umană, recuperând memoria militarilor care au luptat și și-au pierdut viața în această regiune a Carpaților Orientali.

Capitolul III. Revenirea la pace și integrarea în România Mare

Cel de-al treilea capitol analizează consecințele militare, sociale, economice și demografice ale Primului Război Mondial asupra localităților din Valea Mureșului Superior și localitățile

adiacente acestei regiuni. Cercetarea depășește perspectiva strict militară și urmărește modul în care experiența războiului a influențat comunitățile locale, relațiile interetnice, memoria colectivă și reorganizarea administrativă.

Prima parte a capitolului este dedicată impactului desfășurării operațiunilor militare asupra populației civile. Sunt analizate distrugerile produse de luptele din perioada august – octombrie 1916 și de războiul de poziții care a urmat, precum și efectele evacuării populației, rechizițiilor, cantonării trupelor și întreruperii activităților economice. Cercetarea evidențiază faptul că experiența războiului a fost percepută diferit de comunitățile românești și maghiare/secuiești, în funcție de propriile experiențe istorice și de obiectivele politice la care se raportau cele două grupuri etnice. Totodată, sunt analizate măsurile adoptate de autoritățile militare române pentru administrarea teritoriilor ocupate, precum și reacțiile populației dar și a autorităților austro-ungare în fața ofensivei armatei române, fiind valorificate documente operative, ordine și directive militare, precum și mărturii contemporane care permit reconstituirea climatului social din primele săptămâni ale campaniei.

Un subcapitol distinct este dedicat relațiilor dintre trupele române și populația locală. Pornind de la documentele oficiale și de la numeroasele relatări provenite din cronici parohiale, memorii și presa vremii, sunt analizate măsurile impuse de comandamentele militare, cât și incidentele produse în timpul prezenței în aceste comunități a unităților armatei române, în august – septembrie 1916. Cercetarea demonstrează că autoritățile militare române au urmărit instituirea unui cadru administrativ și militar riguros, destinat menținerii ordinii și protejării atât a trupelor cât și a populației civile. Cu toate acestea, caracterul excepțional al situației de război a favorizat apariția unor abuzuri și excese izolate, cum a fost cazul incidentului din localitatea Lăzarea. În același timp, analiza comparativă a surselor românești și maghiare arată că distrugerile și jafurile au fost provocate nu doar de trupele române, ci și de unități austro-ungare și germane sau chiar de localnici, aspect insuficient evidențiat în literatura de specialitate care se limitează în general la acuzele aduse armatei române.

Capitolul acordă o atenție specială situației militarilor de origine română care au luptat în armata austro-ungară. Sunt urmărite experiențele acestora pe front, dificultățile generate de apartenența lor la armata unei monarhii multietnice și modul în care prăbușirea Imperiului Austro-Ungar a influențat integrarea lor în statul român. Analiza evidențiază complexitatea

identităților individuale și demonstrează că loialitățile manifestate în timpul războiului au fost determinate în primul rând de obligațiile militare și de contextul politic al epocii, nu exclusiv de apartenența etnică.

O altă direcție importantă a cercetării privește impactul demografic al războiului asupra comunităților din regiune. Pe baza documentelor administrative și a monumentelor comemorative sunt evaluate pierderile umane, refugierea populației, modificările structurii demografice și consecințele economice ale mobilizării prelungite. Sunt identificate numeroase victime civile și militare, fiind reconstituită contribuția localităților din regiune la efortul de război și amploarea sacrificiilor suportate de populația locală. În același timp, cercetarea evidențiază efectele pe termen lung ale evacuărilor, distrugerii gospodăriilor, rechizițiilor și prezenței îndelungate a trupelor asupra dezvoltării economice și sociale a regiunii. Un rezultat important al cercetării îl reprezintă analiza comparativă a pierderilor umane produse în regiune în timpul celor două războaie mondiale. Deși operațiunile din 1944 au avut o durată mai redusă decât cele desfășurate în 1916 – 1918, intensitatea confruntărilor și utilizarea unor mijloace moderne de luptă au generat efecte semnificative asupra militarilor implicați dar și a comunităților locale.

Un loc important îl ocupă analiza dificultăților întâmpinate în procesul instaurării administrației militare românești începând cu luna noiembrie 1918, pe fondul revenirii unităților armatei române în regiunea Văii Mureșului Superior. Sunt prezentate provocările generate de disoluția autorităților austro-ungare, civile și militare, precum și de tulburările care au cuprins regiunea Gheorgheni în noiembrie 1918, pe fondul revenirii militarilor demobilizați și a foștilor prizonieri influențați de idei revoluționare. Aceste evenimente au favorizat izbucnirea unor acte de violență și dezordine, care au facilitat pătrunderea trupelor române și preluarea treptată a controlului asupra regiunii. Cercetarea evidențiază faptul că instaurarea noii administrații s-a desfășurat într-un climat caracterizat simultan de speranțe, neîncredere și tensiuni, în care experiențele conflictului au continuat să influențeze raporturile dintre comunități.

Amploarea pierderilor suferite de armatele combatante în această regiune, pe parcursul celor două războaie mondiale, este evidențiată de numeroasele cimitire militare din regiune, precum și a monumentelor comemorative dedicate eroilor din comunitățile locale. Cercetarea urmărește evoluția celor mai importante cimitire militare (Toplița, Lacu Roșu, Bilbor), de la

amenajarea lor și până în prezent, analizând transformările intervenite în modul de comemorare a victimelor războiului. Sunt identificate principalele necropole din regiune, monumentele ridicate în memoria eroilor și locurile unde memoria conflictelor s-a păstrat prin tradițiile locale. Analiza demonstrează că aceste spații memoriale reprezintă repere fundamentale ale identității istorice regionale și contribuie și contribuie la transmiterea memoriei colective către generațiile următoare. În paralel sunt evidențiate și procesele de degradare și dispariție a patrimoniului militar. Factorii naturali, intervențiile antropice, exploatările forestiere și lipsa unor măsuri sistematice de conservare au afectat numeroase vestigii istorice, determinând dispariția unor elemente valoroase ale peisajului militar. Cercetarea atrage atenția asupra necesității documentării și protejării acestui patrimoniu, în contextul în care mai multe dintre obiectivele identificate nu beneficiază de un regim adecvat de conservare.

Concluziile capitolului evidențiază faptul că efectele războiului au depășit cu mult perioada confruntărilor militare, influențând evoluția comunităților locale timp de mai multe decenii. Operațiunile militare, refugiul, pierderile umane și materiale, schimbările administrative și transformările raporturilor interetnice au contribuit la configurarea unei noi realități politice și sociale, odată cu integrarea regiunii în România Mare. Totodată, cercetarea demonstrează că memoria conflictului a rămas profund prezentă în conștiința comunităților locale, fiind transmisă prin monumente, tradiții orale și documente de arhivă care permit o reconstituire nu doar a desfășurării războiului, ci și a impactului său asupra vieții cotidiene și asupra identității colective a populației din estul Transilvaniei.

Capitolul IV. Un alt război, o altă tragedie

Cel de-al patrulea capitol al lucrării analizează impactul celui de-al Doilea Război Mondial asupra Văii Mureșului Superior, concentrându-se pe operațiunile militare desfășurate în toamna anului 1944 și asupra consecințelor acestora asupra comunităților locale. Un aspect important analizat în acest capitol îl reprezintă efortul depus de autoritățile maghiare și de comunitățile locale secuiești pentru organizarea și fortificarea frontierei stabilite în anul 1940 prin Dictatul de la Viena. Pornind de la experiența acumulată în timpul luptelor din 1916 – 1918, apărarea trecătorilor din Carpații Orientali a fost reorganizată prin înființarea unor unități specializate, între care un rol central l-a avut Batalionul 21 Vânători de Frontieră Secui, cu comandamentul la Tulgheș, responsabil de sectorul Bilbor – Tulgheș – Bicaz. Acesta a fost

sprijinit de batalioanele de grăniceri secui, recrutate dintre locuitorii regiunii și organizate cu participarea directă a comunităților locale. În paralel, au fost realizate ample lucrări de fortificații în sectoarele Tulgheș, Hagota, Borsec și în defileul Toplița – Deda, integrate ulterior în sistemul defensiv al Liniei Árpád. Cercetarea evidențiază faptul că aceste investiții militare au transformat Valea Mureșului Superior într-unul dintre cele mai puternic fortificate sectoare ale frontierei de est a Ungariei, demonstrând importanța strategică atribuită regiunii și mobilizarea semnificativă a resurselor militare și civile pentru apărarea acesteia.

Cercetarea urmărește apoi modul în care transformările politico-militare produse după 23 august 1944 au determinat reapariția frontului în Carpații Orientali și au readus regiunea în centrul unor confruntări de mare intensitate. Schimbarea alianțelor României a modificat radical situația strategică în sud-estul Europei. În acest context, trupele germane și maghiare au încercat să mențină controlul asupra principalelor căi de comunicație și al trecătorilor Carpaților Orientali, în timp ce Armata Roșie a desfășurat operațiuni ofensive pentru cucerirea Transilvaniei de Nord și împingerea frontului înspre vest. Valea Mureșului Superior s-a aflat din nou pe direcția principalelor axe de înaintare, devenind un sector important al operațiunilor desfășurate în nord-estul Transilvaniei.

Capitolul reconstituie în detaliu organizarea dispozitivelor militare existente în regiune în toamna anului 1944. Pe baza documentelor maghiare, germane și rusești, sunt analizate compunerea marilor unități participante, misiunea acestora și evoluția operațiunilor desfășurate în sectoarele Bicaz – Gheorgheni, Tulgheș – Borsec – Toplița, Defileul Toplița – Deda și Valea Gurghiului. Compararea izvoarelor provenite de la cele trei armate implicate în operațiunile militare din această regiune permite clarificarea unor aspecte controversate privind cronologia acțiunilor și identificarea unor unități insuficient menționate în literatura de specialitate. Este analizată ofensiva Corpului 51 al armatei sovietice și acțiunile defensive germano-maghiare, luptele pentru controlul trecătorilor și a orașelor Gheorgheni și Toplița, retragerea treptată a trupelor Axei spre vest, prin defileul Toplița – Deda. Analiza nu se limitează la descrierea cronologică a confruntărilor, ci și explicarea deciziilor operative prin raportare la caracteristicile terenului, capacitatea logistică și situația generală a frontului din Transilvania.

Analiza evidențiază faptul că relieful a continuat să joace un rol decisiv în desfășurarea operațiunilor militare. Culmile dominante, trecătorile și văile înguste au condiționat direcțiile de

înaintare și au favorizat organizarea pozițiilor defensive succesive. În numeroase situații, dispozitivele militare utilizate în anul 1944 au valorificat aceleași avantaje tactice care determinaseră și organizarea frontului în timpul Primului Război Mondial. Un element important al cercetării îl reprezintă analiza comparativă a celor două conflicte mondiale. Studiul evidențiază faptul că numeroase sectoare de luptă din anul 1944 coincid cu fostele poziții defensive amenajate în anii 1916-1918. În anumite zone, tranșeele și pozițiile de artilerie din Primul Război Mondial au fost reutilizate sau adaptate noilor cerințe tactice, confirmând valoarea strategică a acestor amplasamente și continuitatea importanței lor militare. Această continuitate demonstrează influența constantă exercitată de configurația terenului asupra operațiunilor militare în Carpații Orientali.

O contribuție importantă a cercetării o constituie valorificarea documentelor germane și sovietice, care completează informațiile provenite din literatura de specialitate, bazate în mare parte pe documentele maghiare. Informațiile inedite utilizate permit reconstituirea unor episoade insuficient documentate până în prezent. Rapoartele operative, jurnalele de luptă și documentele de comandament oferă informații detaliate privind desfășurarea operațiunilor, pierderile înregistrate și aprecierea situației tactice de către fiecare dintre armatele participante.

Capitolul demonstrează că experiența celui de-al Doilea Război Mondial nu poate fi analizată izolat, ci trebuie integrată în evoluția istorică a regiunii. Comunitățile din valea Mureșului Superior au traversat, într-un interval de mai puțin de 30 de ani, două conflicte mondiale care au modificat succesiv structurile administrative, economia, relațiile sociale și memoria colectivă. În acest sens cercetarea evidențiază existența unei continuități istorice între cele două conflagrații, atât din perspectiva utilizării aceluiași spațiu strategic, cât și din cea a experienței comunităților locale.

Trebuie evidențiat faptul că acest capitol valorifică, într-o manieră integrată, documente provenite din arhive maghiare, germane și sovietice, completate prin cercetări sistematice din teren și prin analiza patrimoniului militar păstrat în regiune. Reconstituirea operațiunilor din toamna anului 1944, identificarea pozițiilor defensive și compararea acestora cu fortificațiile din Primul Război Mondial reprezintă contribuții originale ale tezei. Totodată, analiza demonstrează continuitatea importanței strategice a Văii Mureșului Superior și evidențiază modul în care cele

două războaie mondiale au modelat, într-o perspectivă de lungă durată, evoluția comunităților și peisajul istoric al regiunii.

Capitolul V. Urme ale războiului

Ultimul capitol al tezei este dedicat analizei patrimoniului material și memorial rezultat în urma celor două războaie mondiale, evidențiind modul în care vestigiile conflictelor armate continuă să influențeze identitatea istorică și memoria colectivă a comunităților din Valea Mureșului Superior. Spre deosebire de capitolele anterioare, orientate cu precădere asupra evoluției politico-militare și sociale, această parte a cercetării urmărește identificarea, documentarea și interpretarea elementelor patrimoniale păstrate în teren, integrând metode specifice arheologiei conflictelor moderne, geografiei istorice și cercetării de teren.

Punctul de plecare al analizei îl constituie inventarierea sistematică a vestigiilor militare păstrate în fostele sectoare ale frontului, pe aliniamentul Bilbor – Corbu – Tulgheș – Bicz-Chei, pe o lungime de aproximativ 60 km. Cercetările desfășurate pe parcursul mai multor ani au permis identificarea unui număr însemnat de tranșee, adăposturi, poziții de artilerie, drumuri militare și alte amenajări defensive aparținând Primului, cât și celui de-al Doilea Război Mondial (cu accentul pe operațiunile desfășurate între anii 1916 – 1918). În numeroase situații, aceste vestigii s-au păstrat într-o stare de conservare remarcabilă datorită reliefului montan și gradului redus de intervenție antropică, dovadă a eforturilor extraordinare realizate de combatanții armatelor implicate în operațiunile militare, făcute pentru fortificarea și apărarea propriilor poziții.

Analiza demonstrează că peisajul actual al Văii Mureșului Superior păstrează încă urmele materiale ale conflictelor desfășurate în prima jumătate a secolului al XX-lea. Liniile de tranșee, platformele pentru artilerie, adăposturile săpate în versanți și drumurile militare permit reconstituirea organizării sistemelor defensive și oferă informații imposibil de obținut exclusiv din izvoarele documentare. În acest sens, patrimoniul militar reprezintă o sursă istorică în sine, care completează și verifică informațiile provenite din arhive.

Un obiectiv important al cercetării îl constituie corelarea vestigiilor materiale cu documentele istorice. Utilizarea hărților istorice și observațiile directe efectuate în teren a permis identificarea exactă a numeroaselor poziții menționate în jurnalele de operații, facilitând

reconstituirea configurației frontului și verificarea informațiilor existente în literatura de specialitate. Această metodă de lucru demonstrează avantajele unei abordări interdisciplinare, în care cercetarea arhivistică și investigația de teren se completează reciproc. Capitolul analizează și patrimoniul mobil rezultat în urma conflictelor. Inventarierea artefactelor militare identificate în regiune oferă informații privind echipamentul combatanților, organizarea logistică și activitatea unităților participante la operațiuni. Piese de echipament individual și materiale utilizate în amenajarea pozițiilor defensive contribuie la înțelegerea condițiilor concrete în care s-au desfășurat confruntările și completează imaginea oferită de documentele de arhivă.

Lucrarea evidențiază, totodată, potențialul educațional și cultural al patrimoniului militar din Valea Mureșului Superior. Valorificarea responsabilă a fostelor câmpuri de luptă, a traseelor istorice și a monumentelor comemorative poate contribui atât la dezvoltarea cercetării științifice, cât și la promovarea turismului cultural și a educației istorice. În acest context, cercetarea propune integrarea vestigiilor militare într-un sistem coerent de protejare și interpretare, capabil să pună în valoare patrimoniul istoric al regiunii fără a afecta autenticitatea acestora. Un rezultat important al cercetării în constituie realizarea unei documentații ample privind patrimoniul militar al Văii Mureșului Superior, bazată pe observații directe, măsurători, fotografii, coordonate geografice și comparații cu documentele istorice. Această bază documentară reprezintă un instrument util atât pentru cercetarea istorică, cât și pentru viitoare proiecte de conservare și valorificare a patrimoniului.

Capitolul demonstrează astfel că urmele celor două războaie mondiale nu se limitează la documentele de arhivă sau la memoria colectivităților, ci sunt încă prezente în peisajul contemporan. Vestigiile materiale constituie martori direcți ai conflictelor și permit o înțelegere mai profundă a modului în care războiul a modelat spațiul geografic și evoluția comunităților locale. Prin urmare, patrimoniul militar trebuie privit nu doar ca o categorie de bunuri istorice, ci și ca o resursă științifică și culturală de importanță majoră.

În concluzie, capitolul reprezintă una din principalele contribuții originale ale tezei prin realizarea unui inventar sistematic al patrimoniului militar din Valea Mureșului Superior și prin integrarea cercetării de teren în analiza istorică. Identificarea și georeferențierea vestigiilor, corelarea acestora cu documentele de arhivă și cu cartografia militară, documentarea cimitirelor și monumentelor comemorative, precum și analiza patrimoniului mobil demonstrează utilitatea

unei abordări interdisciplinare în studiul conflictelor contemporane. Rezultatele cercetării depășesc cadrul unei monografii regionale, oferind un model metodologic aplicabil și altor sectoare ale fostului front din Carpații Orientali.

Un rol esențial al cercetării îl reprezintă ansamblul anexelor, care completează și susțin demonstrația științifică prezentată în capitolele lucrării. Acestea cuprind un volum considerabil de documente de arhivă, hărți istorice, planuri militare, tabele sintetice bazate pe baze de date nominale, reproduceri a unor documente inedite, precum și materiale rezultate în urma cercetărilor de teren. Anexele nu au un caracter exclusiv ilustrativ, ci constituie o componentă documentară a tezei, oferind posibilitatea verificării informațiilor și localizării precise a obiectivelor analizate. Prin amploarea și diversitatea lor, acestea reprezintă o resursă documentară utilă atât pentru cercetările viitoare dedicate frontului din Carpații Orientali, cât și pentru proiecte de conservare și valorificare a patrimoniului militar.

Concluzii generale

Prezenta cercetare și-a propus realizarea unei analize complexe asupra evoluției istorice a Văii Mureșului Superior în contextul celor două războaie mondiale, prin integrarea informațiilor provenite din arhive românești și străine, din cartografia militară contemporană, din cercetarea sistematică de teren și din studiul patrimoniului militar existent în regiune. Demersul științific a urmărit depășirea limitelor unei abordări exclusiv politico-militară, propunând o perspectivă interdisciplinară asupra raportului dintre conflictul armat, comunitățile locale și transformările spațiului geografic.

Rezultatele cercetării demonstrează că Valea Mureșului Superior a reprezentat unul dintre cele mai importante sectoare strategice ale Carpaților Orientali în timpul ambelor conflagrații mondiale. Configurația reliefului, existența unor căi de comunicație transcarpatice și controlul trecătorilor montane au determinat transformarea regiunii într-un spațiu de confruntare militară de prim ordin, atât în campania din 1916 – 1918, cât și în toamna anului 1944. Analiza comparativă a episoadelor legate de celor două conflicte mondiale, desfășurate în Valea Mureșului Superior, evidențiază existența unei remarcabile contuități strategice. Numeroase poziții defensive, culmi dominante și direcții de ofensivă utilizate în Primul Război Mondial au fost valorificate din nou aproape trei decenii mai târziu, confirmând faptul că particularitățile geografice ale regiunii au exercitat o influență constantă asupra planificării și desfășurării

operațiunilor militare. În acest sens, relieful nu constituie doar cadrul în care s-au desfășurat evenimentele istorice, ci și un factor determinant al evoluției lor.

Un obiectiv esențial al cercetării a fost valorificarea critică și comparativă a izvoarelor istorice provenite din mai multe spații arhivistice. Coroborarea documentelor românești cu surse austro-ungare, germane și rusești (pentru perioada 1916 – 1918), respectiv a celor maghiare, germane și sovietice (pentru anul 1944), a permis valorificarea informațiilor existente în literatura de specialitate, completarea unor lacune documentare și clarificarea unor aspecte insuficient cunoscute privind desfășurarea operațiunilor militare. Această abordare comparativă a contribuit la realizarea unei reconstrucții istorice mai complete și mai echilibrate.

Cercetarea evidențiază totodată impactul profund pe care cele două războaie mondiale l-au exercitat asupra comunităților din Valea Mureșului Superior. Distrugerile materiale, pierderile umane, deplasările de populație și transformările administrative au influențat evoluția economică, socială și demografică a regiunii pe termen lung. În același timp, integrarea în România Mare după Primul Război Mondial a generat un amplu proces de reorganizare instituțională, ale cărui efecte au marcat dezvoltarea comunităților locale în întreaga perioadă interbelică.

O contribuție importantă a tezei o reprezintă analiza patrimoniului militar păstrat în teren. Cercetările efectuate au demonstrat că vestigiile conflictelor moderne constituie o categorie distinctă de surse istorice, capabile să completeze și în anumite situații să confirme informațiile oferite de documentele de arhive. Inventarierea sistematică a tranșeelor, adăposturilor, pozițiilor de artilerie, drumurilor militare, cimitirelor și monumentelor comemorative a permis reconstituirea organizării spațiului militar și a evidențiat necesitatea protejării acestui patrimoniu. Utilizarea cercetării de teren a reprezentat una dintre componentele fundamentale ale demersului științific. Observațiile directe, documentarea fotografică și compararea acestora cu documentele istorice au făcut posibilă identificarea unor poziții militare necunoscute sau insuficient documentate până în prezent. În acest fel, investigația de teren a devenit un instrument esențial pentru verificarea și completarea arhivelor istorice.

Prin amploarea documentării, cercetarea a urmărit nu doar analiza unor evenimente militare, ci și reconstituirea unei imagini de ansamblu asupra evoluției istorice a regiunii din prima jumătate a secolului XX. Astfel, conflictul armat este interpretat în relație directă cu

transformările politice, economice, sociale și culturale produse în comunitățile locale, oferind o perspectivă integratoare asupra istoriei Văii Mureșului Superior. O contribuție originală a tezei constă în reunirea într-o singură lucrare a informațiilor provenite dintr-un număr mare de fonduri arhivistice, completate prin cercetări sistematice de teren și prin analiza patrimoniului militar. În acest mod, cercetarea depășește caracterul unei monografii regionale și propune un model aplicabil și altor sectoare ale fostului front din Carpații Orientali.

Materialul documentar valorificat este completat de un corpus amplu de anexe, care însumează aproximativ 300 de pagini și cuprinde documente de arhivă, hărți istorice, baze de date și tabele sintetice, precum și rezultate ale cercetărilor de teren. Aceste anexe nu au doar un rol ilustrativ, ci constituie o componentă documentară esențială a cercetării, facilitând verificarea informațiilor și oferind un instrument de lucru util pentru cercetările viitoare. Rezultatele obținute confirmă faptul că Valea Mureșului Superior reprezintă un spațiu istoric de referință pentru înțelegerea operațiunilor militare desfășurate în Carpații Orientali și a impactului acestora asupra societății. Analiza comparativă a celor două războaie mondiale demonstrează continuitatea importanței strategice a regiunii și evidențiază modul în care conflictele au modelat pe termen lung peisajul, patrimoniul și memoria colectivă.

În ansamblu, cercetarea contribuie la aprofundarea istoriei militare a României și a Europei Centrale și de Est, oferind o perspectivă interdisciplinară asupra relației dintre război, spațiu și comunitate. Prin valorificarea critică a surselor istorice, prin utilizarea metodelor moderne de analiză și prin integrarea patrimoniului militar în demersul istoriografic, teza aduce contribuții originale la studiul frontului românesc din cele două războaie mondiale și oferă un cadru solid pentru viitoare cercetări dedicate istoriei Carpaților Orientali.

Contribuții originale ale cercetării

Prezenta cercetare își propune să contribuie la aprofundarea cunoașterii istoriei Văii Mureșului Superior în prima jumătate a secolului al XX-lea, printr-o abordare interdisciplinară care integrează istoria militară, geografia istorică, cercetarea patrimoniului și analiza documentară. Originalitatea lucrării rezultă atât din amploarea documentării, cât și din metodologia utilizată și din rezultatele obținute.

Prima contribuție majoră constă în valorificarea comparativă a unui corpus documentar provenit din arhive românești și străine. Cercetarea utilizează documente din arhive militare și civile din România, Ungaria, Germania și Federația Rusă, completate cu documente publicate, jurnale de operațiuni, memorii, monografii regimentare și hărți militare contemporane. Analiza comparativă a acestor categorii de izvoare a permis verificarea critică a informațiilor existente în literatura de specialitate și clarificarea unor aspecte insuficient cunoscute privind desfășurarea operațiunilor militare în Carpații Orientali.

O a doua contribuție importantă este reprezentată de reconstituirea detaliată a operațiunilor militare desfășurate în Valea Mureșului Superior în timpul Primului și a celui de-al Doilea Război Mondial. Analiza comparativă a documentelor provenite de la armatele română, austro-ungară, germană, rusă și sovietică a permis stabilirea cu precizie a cronologiei evenimentelor, identificarea unităților participante și explicarea deciziilor operative în funcție de condițiile geografice și tactice existente în teren. Lucrarea demonstrează continuitatea importanței strategice a Văii Mureșului Superior în cele două conflagrații mondiale. Cercetarea evidențiază faptul că numeroase poziții defensive, direcții de ofensivă și obiective tactice utilizate în anii 1916 – 1918 au fost valorificate din nou în campania din 1944, confirmând rolul determinant al reliefului în planificarea și desfășurarea operațiunilor din Carpații Orientali.

O contribuție semnificativă a cercetării constă în integrarea rezultatelor investigațiilor în teren în analiza istorică. Cercetările efectuate pe parcursul elaborării tezei în sectorul Bilbor – Corbu – Tulgheș – Bicaz-Chei au permis identificarea liniilor de tranșee, pozițiilor de artilerie, adăposturilor și a altor amenajări militare. În multe situații aceste vestigii corespund cu precizie informațiilor din jurnalele de operațiuni și de pe hărțile militare contemporane, confirmând autenticitatea acestora și oferind posibilitatea reconstituirii spațiale a operațiunilor. Importanța cercetării de teren depășește însă simpla identificare a vestigiilor. Analiza configurației pozițiilor defensive, a vizibilității în teren și relația dintre diferitele puncte fortificate a permis explicarea unor decizii tactice consemnate în documente, dar insuficient argumentate de autorii contemporani. De asemenea au fost identificate pe hărțile actuale numeroase cote și toponime istorice dispărute sau modificate, facilitând corelarea izvoarelor documentare cu realitatea din teren. Cercetarea a permis identificarea și localizarea precisă a numeroase toponime istorice, poziții de luptă și obiective militare menționate în documentele de epocă, multe dintre acestea

necunoscute sau localizate eronat în literatura de specialitate (cum este cazul Vf. Cipcheș). Corelarea informațiilor din sursele militare multilingve cu analiza cartografică și cercetarea de teren a făcut posibilă reconstituirea fidelă a spațiului operațional și a evoluției frontului, reprezentând una din contribuțiile metodologice originale ale tezei.

O altă contribuție importantă o reprezintă realizarea unui inventar sistematic al patrimoniului militar existent în localități adiacente Văii Mureșului Superior. Cercetarea documentează atât vestigii materiale ale celor două războaie mondiale, cât și evoluția cimitirelor militare, monumentelor comemorative și a altor elemente de patrimoniu memorial. În acest mod, teza contribuie la fundamentarea unor viitoare programe de conservare și valorificare a patrimoniului istoric al regiunii.

Lucrarea aduce, de asemenea, contribuții în domeniul istoriei sociale prin analiza impactului războiului asupra comunităților locale. Sunt evidențiate transformările produse în structura administrativă, evoluția demografică, economia regională și relațiile interetnice, demonstrând că efectele conflictelor militare au depășit cu mult dimensiunea strict militară și au influențat pe termen lung dezvoltarea societății locale. Un rezultat original îl constituie realizarea unui amplu corpus documentar anexat tezei. Cele aproximativ 300 de pagini de anexe reunesc documente de arhivă, hărți istorice, planuri militare, tabele sintetice, reproduceri de documente inedite, baze de date și materiale rezultate în urma cercetărilor de teren. Aceste anexe nu au doar un rol ilustrativ ci reprezintă o componentă documentară esențială a cercetării, facilitând verificarea demonstrației și oferind cercetărilor ulterioare un instrument util și cuprinzător.

Originalitatea tezei rezidă și în abordarea sa integratoare. În locul unei analize limitate la istoria militară, cercetarea urmărește relația dintre operațiunile militare, transformările politico-administrative, evoluția comunităților locale și patrimoniul cultural. Această perspectivă interdisciplinară permite înțelegerea războiului ca fenomen complex, ale cărui efecte continuă să fie vizibile atât în peisajul actual, cât și în memoria colectivă a regiunii. Prin rezultatele obținute, teza contribuie la completarea istoriografiei dedicate frontului românesc din cele două războaie mondiale și propune un model de cercetare aplicabil și altor sectoare ale Carpaților Orientali. Coroborarea surselor multilingve, integrarea cercetării în teren și utilizarea metodelor moderne de analiză demonstrează avantajele unei abordări interdisciplinare în studiul istoriei militare și al patrimoniului cultural.

Bibliografie

I. Izvoare arhivistice

1. Arhive militare române

a) Divizii și mari unități

1. Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 1818, dos. 16. *Extras din Registrul Istoric și Jurnalul de Operațiuni al Diviziei 2 Cavalerie*, 536 file.
2. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 1875 pe anul 1916, *Istoricul operațiunilor Diviziei a 7-a din compunerea Armatei de Nord în campania din 15/28. 08. 1916 până la 30. 11./ 13. 12. 1917*, 435 file.
3. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2270, Divizia 7 Infanterie, inv. S/140/18.10.1973, dos. 124 pe anul 1916, *Divizia VII, Birou Informații, Dosar nr. 20, Prizonieri, 15 august – 1 octombrie 1916*, 87 file.
4. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2270, Divizia 7 Infanterie, inv. S/140/18.10.1973, dos. 125 pe anul 1916, *Divizia VII, Biroul III, Dosar nr. 22, Note telefonice și concepte, 1916, 18. VIII – 12. XI. 1916*, 269 file.
5. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2270, Divizia 7 Infanterie, inv. S/140/18.10.1973, dos. 83 pe anul 1916, *Divizia 7, Serviciul Stat Major, Biroul 2 Informații. Dosar nr. 2 cuprinzând diferite instrucțiuni referitoare la paza ante-aeriană pe anul 1916, 3 – 22 august 1916*, 26 file.
6. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 958 pe anul 1916, *Divizia 8. Brigada XV Infanterie, Jurnal de operație cuprinzând perioada de la 14 august 1916 la 1 iulie 1918*, 129 file.
7. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 5395/30.09.2009, dos. 1880 pe anul 1916, *Dare de seamă asupra Operațiunilor executate de Divizia 8-a de la 14 August până la 6 octombrie 1916. Întocmit zi cu zi în timpul campaniei după ordinele operative, buletinele zilnice, dărilor de seamă, de Maior Rovinaru și Cpt. Șerbănescu C*, 390 file.
8. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 5395/30.09.2009, dos. 1932 pe anul 1916, *Istoricul operațiunilor Diviziei 14-a în campania 1916 – 1918. Partea I – Operațiunile din Transilvania (14 august 1916 – 15 octombrie 1916)*, 530 file.
9. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 25 pe anul 1916, *Divizia 14 Infanterie - Corespondența privitoare la: Decorarea de către Ruși a ofițerilor din DIVIZIA XIV cari s-au distins în luptele dela Csiphes. [Notă – actele au aparținut gen. Paraschiv Vasilescu]*, 32 file.

10. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 19 pe anul 1916, *Buletine informative zilnice referitoare la operațiile desfășurate de unitățile subordonate (20. 10. 1916 – 20. 12. 1916)*, 332 file.

11. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 15 pe anul 1916, *Buletine informative, comunicate și buletine zilnice: 4 noiembrie – 27 decembrie 1916, 12 iunie – 25 iunie 1917*, 407 file.

12. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 14 pe anul 1916, *Buletine zilnice, buletine de informații, ordine de zi privind operațiile desfășurate de unitățile din subordinea diviziei (21. 09. 1916 – 03. 11. 1916)*, 400 file.

13. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 11 pe anul 1916, *Divizia 14-a, Dosar B1, Buletine, Informații, Comunicate și buletine zilnice de la 15 august – 4 septembrie 1916*, 401 file.

14. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 12 pe anul 1916, *Divizia 14-a, Dosar B2, Buletine, Informații, Comunicate și buletine zilnice de la 4 septembrie – 13 septembrie 1916*, 392 file.

15. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 2 pe anul 1916, *Divizia 14, Birou Operații, Dosar nr. 28, perioada 05. 01. 1916 – 28. 09. 1916*, 389 file.

16. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 2277, Divizia 14 Infanterie, inv. 5662/03.11.1986, dos. 3 pe anul 1916, *Ordine, ordine de operații, buletine informative zilnice și telegrame referitoare la operațiile desfășurate de divizie. Dosar A. Operațiuni dela 15 august – 26 decembrie 1916*, 431 file.

17. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 1032 pe anul 1916, *Brigada 27 Infanterie, Jurnal de operațiuni, 1916 – 1919*, 41 file.

b) Regimente

1. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 5395/2009, dos. 3352 pe anul 1916, *Registrul Jurnal de Operații al Regimentului Roman nr. 14, din Divizia a 7-a, în campania din anii 1916 – 1921. Începând de la 14 august 1916 terminat la 1 martie 1921*, 292 file.

2. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4567, Regimentul 24 Artilerie, inv. S/1693/16.11.1981, dos. 14 pe anul 1916, *Regimentul 24 Artilerie, Divizia 14, Dosar litera A, Nr. 1. Relativ la Directive și instrucțiuni operative dela 14 august 1916 – demobilizare*, 158 file.

3. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4567 Regimentul 24 Artilerie, inv. S/1693/16.11.1981, dos. 16 pe anul 1916, *Regimentul 24 Artilerie, Divizia 14, Dosar litera B, Nr. 1. Relativ la Buletine zilnice dela 15. 08. 1916 – 16. 11. 1916*, 158 file.
4. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 3430, *Regimentul 27 Dorobanți, Bacău, Batalionul IV. Jurnalul de operațiuni al batalionului IV/27 Infanterie privitor la campania 1916 – 1918*, 24 file.
5. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, dos. 4312 pe anul 1916, *Regimentul 8 Vânători. Dosar nr. 19 cuprinde: Copia Jurnalului de operații ale Regimentului 8 Infanterie în perioada 15 august 1916 – 10 mai 1918*, 69 file.
6. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, dos. 3439 pe anul 1916, *Regimentul 29 Infanterie. Copie după registrul Jurnale de operații. 15 august 1916 – 10. IV. 1920*, 52 file.
7. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, dos. 3439 pe anul 1916, *Jurnal de operațiuni al Regimentului 37 Infanterie, pe perioada 15. 08. 1916 – 31. 03. 1921*, 192 file.
8. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 110 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, Ordin, Table de lucrări de tranșee, Rapoarte, Comunicări de ordine, 20. IV. 1916-13. II. 1917*, 81 file.
9. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 94 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, Dosar nr. 46, Ordine de Bătăe, situații de efective, 23. VIII. 1916-31. III. 1917*, 303 file.
10. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 116 pe anul 1916, *Regimentul Alexandru cel Bun Nr. 37. Ordine operative. Dosar nr. 1, Vol. III.*, 151 file.
11. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 133 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, dosar nr 18/2. Sumarul: Chestiuni bănești, urmăriri, condamnări, morți, răniți pe câmpul de luptă. Anul 1916*, 1096 file.
12. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 122 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, dosar nr. 27 B, Buletine zilnice dela 22 VIII 1916-15 XI 1917*, 117 file.
13. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 120 pe anul 1916, *Regimentul Alexandru cel Bun nr. 37 , Instrucțiuni operative. Dosarul nr. 7, vol. 1. Cuprinsul: Instrucțiuni operative și*

instrucțiuni în legătură cu instrucțiunile operative primite de la autoritățile superioare pentru a le pune în aplicare și practică, 138 file.

14. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 122 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, dosar nr. 27 B, Buletine zilnice dela 22 VIII 1916-15 XI 1917*, 117 file.

15. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 117 pe anul 1916, *Regimentul Alexandru cel Bun nr. 37. Rapoarte. Dosar nr. 2, vol. I, cuprinzând rapoartele comandanților de batalioane asupra operațiunilor executate dela 26. VIII. 1916 la 25. septembrie 1916 în timpul ofensivei în Transilvania*, 161 file.

16. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 111 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, Dosar nr. 39 L 13 dela 3 X 1916 – 19 III 1917. Ordine informative*, 130 file.

17. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4328, Regimentul 37 Infanterie, inv. S/2781/17.05.1985, dos. 94 pe anul 1916, *Regimentul 37 Infanterie, Dosar nr. 46 LC dela 8 IX 1916 – 19 I 1917. Ordine de bătae, situații de efective. Tabel*, 303 file.

18. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, dos. 3607 pe anul 1916, *Jurnal de operațiuni al Regimentului 54 Infanterie (15. 08. 1916-05. 03. 1918)*, 113 file.

19. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, dos. 3611 pe anul 1916, *Registrul Istoric al Regimentului 55 Infanterie. 1914 – 1916 – 1918*, 113 file.

20. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. 16 pe anul 1916, *Registrul de Operații al Regimentului 55 Infanterie, 1916 – 1921*, 107 file.

21. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. 10 pe anul 1916, *Regimentul 55/67 Infanterie, Dosar nr. 5 E. a) Ordin de zi în vederea operațiilor de la 16 august 1916 – 18 octombrie 1920. b) Propuneri de decorații de la 9 octombrie 1916 – martie 1920*, 168 file.

22. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. 11 pe anul 1916, *Regimentul 55/67 Infanterie, Dosar nr. 6. Copie după ordinele de operațiuni 1916/1917*, 180 file.

23. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. 13 pe anul 1916, *Regimentul 55/67 Infanterie, Schițe și crochiuri*, 283 file.

24. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 55/67 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. 2 pe anul 1916, *Regimentul 55/67 Infanterie, Vol. II, Dosar I A, Directive și instrucțiuni operative dela 15/8/1916-13/01/1918*, 185 file.
25. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4346, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1227/10.07.1980, dos. A1 pe anul 1916, *Regimentul 55/67 Infanterie, Dosar nr. 1, Ordine de operațiuni de la 14 august 1916 și până la 26 iulie 1917*, 400 file.
26. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4347, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1346/17.10.1980, dos. 40 pe anul 1916, *Regimentul 56 Infanterie. Instrucțiuni asupra ocupării de teritoriu în timp de războiu, pe anul 1916-1917*, 209 file.
27. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4347, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1346/17.10.1980, dos. 38 pe anul 1916, *Regimentul 56 Infanterie, Dosarul B, Nr. 2. a) Comunicate oficiale pe anul 1916. b) Buletine zilnice de la 5 august la 16 noiembrie 1916*, 290 file.
28. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4347, Regimentul 56 Infanterie, inv. S/1346/17.10.1980, dos. 69 pe anul 1916, *Registrul stării civile pentru morți. Regimentul 56 infanterie*, 196 file.
29. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4358, Regimentul 67 Infanterie, inv. S/5114/28.01.2002, dos. 1D pe anul 1916, *Regimentul 67 Infanterie. Memoriu asupra operațiunilor Regimentului 67 Infanterie, 15 august - 21 decembrie 1916. O scrisoare a col. Gherescu. Notă - actele au aparținut gen. Vasilescu Paraschiv*, 12 file.
30. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond 4358, Regimentul 67 Infanterie, inv. S/5114/28.01.2002, dos. 1C pe anul 1916, *Regimentul 67 Infanterie. Buletine zilnice 14 august 1916-17 noiembrie 1916*, 274 file.
31. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 3676, *Registrul Istoric al Regimentului 67 Infanterie, 1915-1916-1918*, 12 file.
32. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 5395/30.09.2009, dos. 3681 pe anul 1916, *Registrul Jurnal de operații, Regimentul 69/77 Infanterie*, 103 file.
33. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 3785, *Corpul IV Armată, Divizia XIV, Registru jurnal de operațiuni al Regimentului 85 Infanterie*, 61 file.
34. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 3769, *Jurnal de operațiuni al Regimentului 86 Infanterie (18. 08. 1916-30. 12. 1916)*, 14 file.

35. CSPAMI. Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache”, Pitești, fond RIJO-1, inv. 5395/30.09.2009, dos. 4281 pe anul 1916, *Jurnal operațiuni Regimentul 4 Vânători*.

2. Arhiva Istorică Militară Rusă (RGVIA)

a) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 98 Infanterie Iurevsky

1. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 479, 510 file. Jurnalul operațiunilor militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 18 iulie 1914 – 11 iulie 1917.

2. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 465, 17 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 1 septembrie - 1 noiembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 480, 21 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 1 noiembrie - 31 decembrie 1916.

4. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 481, 15 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 1 ianuarie - 28 februarie 1917.

5. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 482, 21 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 1 martie - 30 aprilie 1917.

6. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 483, 15 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada mai-iunie 1917.

7. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 485, 17 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada iulie-august 1917.

8. RGVIA, Fond 2712, *98-go pekhotnogo Yuryevskogo polka (Regimentul 98 Infanterie Iurevski)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 484, 72 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 98 Infanterie Yuryevsky pentru perioada 1 mai 1917 – 2 aprilie 1918.

b) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 99 Infanterie Ivangorod

1. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 75, 141 file. Extras din jurnalul

de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.

2. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 76, 131 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 77, 160 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.

4. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 78, 153 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 martie – 1 mai 1917.

5. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 79, 74 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

6. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 80, 71 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

7. RGVIA, Fond 2713, *99-go pekhotnogo Ivangorodskogo polka (Regimentul 99 Infanterie Ivangorod)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 81, 52 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 99 Infanterie Ivangorod pentru perioada 1 septembrie – 30 octombrie 1917.

c) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 100 Infanterie Ostrovsky

1. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 488, 9 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 septembrie – 1 decembrie 1916.

2. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 482, 6 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 489, 21 file. Extras din jurnalul

de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 ianuarie – 31 ianuarie 1917.

4. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 490, 22 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 – 28 februarie 1917.

5. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 492, 12 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

6. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 493, 21 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

7. RGVIA, Fond 2714, *100-go pekhotnogo Ovstrovskogo polka (Regimentul 100 Infanterie Ovstrovsky)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 481, 251 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 100 Infanterie Ostrovsky pentru perioada 15 august 1915 – 31 decembrie 1917.

d) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 101 Infanterie Perm

1. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 39, 15 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.

2. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 40, 50 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 41, 55 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.

4. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 42, 35 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.

5. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 43, 22 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

6. RGVIA, Fond 2715, *101-go pekhotnogo Permskogo polka (Regimentul 101 Infanterie Perm)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 44, 38 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 101 Infanterie Perm pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

e) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 102 Infanterie Vyatka

1. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 104, 49 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.
2. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 105, 36 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.
3. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 106, 15 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.
4. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 107, 16 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.
5. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 108, 10 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.
6. RGVIA, Fond 2716, *102-go pekhotnogo Vyarskogo polka (Regimentul 102 Infanterie Vyatka)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 109, 52 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 102 Infanterie Vyatka pentru perioada 1 iulie – 1 septembrie 1917.

f) Divizia 25 Infanterie. Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk

1. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 44, 42 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.
2. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 45, 61 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.
3. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 46, 42 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.
4. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 47, 64 file. Extras din jurnalul

de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.

5. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 48, 50 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

6. RGVIA, Fond 2717, *103-go pekhotnogo Petrozadovskogo polka (Regimentul 103 Infanterie Petrozadovsk)*, Opis 2, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 49, 57 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 103 Infanterie Petrozadovsk pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

g) Divizia 68 Infanterie. Regimentul 269 Infanterie Novorjevski

1. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 67, 62 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.

2. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 68, 38 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 96, 35 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.

4. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 97, 32 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.

5. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 98, 17 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

6. RGVIA, Fond 2880, *269-go pekhotnogo Novorjevskogo polka (Regimentul 269 Infanterie Novorjevsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 99, 39 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 269 Infanterie Novorjevsky pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

h) Divizia 68 Infanterie. Regimentul 270 Infanterie Gatchina

1. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 57, 24 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 septembrie – 1 noiembrie 1916.
2. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 58, 55 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.
3. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 84, 45 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 ianuarie – 28 februarie 1917.
4. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 85, 46 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.
5. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 86, 21 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 mai – 1 iulie 1917.
6. RGVIA, Fond 2881, *270-go pekhotnogo Gatchinskogo polka (Regimentul 270 Infanterie Gatchina)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 87, 36 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 270 Infanterie Gatchina pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

i) Divizia 68 Infanterie. Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky

1. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 10, 772 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada 17 iulie 1914 – 14 noiembrie 1916.
2. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 153, 102 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada 1 septembrie – 31 octombrie 1916.
3. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 154, 132 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada noiembrie și decembrie 1916.
4. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 399, 66 file. Extras din

jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada ianuarie și februarie 1917.

5. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 400, 65 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada martie și aprilie 1917.

6. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 401, 70 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

7. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 402, 65 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

8. RGVIA, Fond 2882, *271-go pekhotnogo Krasnoselskogo polka (Regimentul 271 Infanterie Krasnoselsky)*, Opis 1, Cartierul General al regimentului, dosar nr. 403, 85 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Krasnoselsky pentru perioada 1 iulie – 31 decembrie 1917.

j) Divizia 68 Infanterie. Regimentul 272 Infanterie Gdovsk

1. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 124, 108 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada septembrie și octombrie 1916.

2. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 125, 45 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 noiembrie – 31 decembrie 1916.

3. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 126, 65 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 noiembrie 1916 – 28 februarie 1917.

4. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 203, 21 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada ianuarie și februarie 1917.

5. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 204, 20 file. Extras din jurnalul de

operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 martie – 30 aprilie 1917.

6. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 205, 16 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 mai – 30 iunie 1917.

7. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 206, 22 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 iulie – 31 august 1917.

8. RGVIA, Fond 2883, *272-go pekhotnogo Gdovskogo polka (Regimentul 272 Infanterie Gdovsk)*, Opis 1, Comandamentul regimentului, dosar nr. 207, 86 file. Extras din jurnalul de operațiuni militare al Regimentului 271 Infanterie Gdovsk pentru perioada 1 martie – 31 octombrie 1917.

3. Arhiva Centrală a Ministerului Apărării al Federației Ruse (TsAMO)

a) Jurnale de operațiuni

1. TsAMO, fond 240, inv. 2779, dosar 1187, *Zhurnal boyevykh deystviy voysk 2 UkrF Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă ale trupelor Frontului 2 Ucrainean)*, pentru perioada 1 septembrie 1944-30 septembrie 1944, 130 file.

2. TsAMO, fond 395, inv. 9136, dosar 331, *Zhurnal boyevykh deystviy 40A Opisyyayet (Jurnal de operațiuni Armata 40)*, pentru perioada 1 iulie 1944-31 octombrie 1944, 162 file.

3. TsAMO, fond 1130, inv. 1, dosar 36, *Zhurnal boyevykh deystviy 38 sd Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă a Diviziei 38 Pușcași)*, pentru perioada 11 mai 1944 – 30 septembrie 1944.

4. TsAMO, fond 1130, inv. 1, dosar 123, *Zhurnal boyevykh deystviy artileri 38 sd Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă a artileriei Diviziei 38 Pușcași)*, pentru perioada 5 ianuarie 1944 – 30 iunie 1945, 213 file.

5. TsAMO, fond 1141, inv. 1, dosar 1, *Zhurnal boyevykh deystviy 42 gv. sd Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă a Diviziei 48 Pușcași Gardă)*, pentru perioada 17 august 1944 – 27 aprilie 1945, 160 file.

6. TsAMO, fond 1141, inv. 1, dosar 74, *Zhurnal boyevykh deystviy shtaba artileri 42 gv. sd Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al comandamentului artileriei Diviziei 42 Pușcași Gardă)*, pentru perioada 8 iulie 1942 – 30 septembrie 1944, 246 file.

7. TsAMO, fond 1510, inv. 1, dosar 6, *Zhurnal boyevykh deystviy 232 sd Opisyyayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Diviziei 232 Pușcași)*, pentru perioada 3 decembrie 1941 – 31 decembrie 1944, 300 file.

8. TsAMO, fond 1355, inv. 1, dosar 50, *Zhurnal boyevykh deystviy 133 sd Opisvayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 1 iunie 1944 – 7 mai 1945, 315 file.
9. TsAMO, fond 6467, inv. 1, dosar 1, *Zhurnal boyevykh deystviy 127 gv. sp. Opisvayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Regimentului 127 Pușcași Gardă)*, pentru perioada 31 martie 1943 – 17 septembrie 1944, 122 file.
10. TsAMO, fond 6467, inv. 1, dosar 3, *Zhurnal boyevykh deystviy 127 gv. sp. Opisvayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Regimentului 127 Pușcași Gardă)*, pentru perioada 18 septembrie 1944 – 31 mai 1945, 61 file.
11. TsAMO, fond 6478, inv. 01, dosar 1, *Istoricheskiv formulyar 132 gv. sp. 42 gv. sd. Opisvayet (Schita istorică a Regimentului 132 Pușcași Gardă din Divizia 42 Pușcași Gardă)*, pentru perioada 1 iulie 1942 – 31 mai 1945, 13 file.
12. TsAMO, fond 6467, inv. 1, dosar 3, *Zhurnal boyevykh deystviy 343 sp. Opisvayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Regimentului 343 Pușcași)*, pentru perioada 10 septembrie 1944 – 9 mai 1945, 151 file.
13. TsAMO, fond 10816, inv. 1, dosar 0004, *Zhurnal boyevykh deystviy 91 ap. Opisvayet (Jurnalul operațiunilor de luptă al Regimentului 91 Artilerie)*, pentru perioada 25 octombrie 1943 – 4 mai 1945.

b) Ordine și rapoarte de luptă

1. TsAMO, fond 1130, inv. 1, dosar 29, *Napravlyavu kopiyu obyasnitelnov zapiski komandira 48 sp Opisvayet (Copie a notei explicative a comandantului Regimentului 48 Pușcași)*, document nr. 1207, din 11 septembrie 1944.
2. TsAMO, fond 1355, inv. 0000001, dosar 0037, document nr. 57/CP, *Boyevoye rasporyazheniye shtaba 133 sd Opisvayet (Ordin de luptă al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 13 septembrie 1944 – 14 septembrie 1944.
3. TsAMO, fond 1355, inv. 0000001, dosar 0037, document nr. 65/CP, *Boyevoye rasporyazheniye shtaba 133 sd Opisvayet (Ordin de luptă al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 28 septembrie 1944 – 29 septembrie 1944.
4. TsAMO, fond 1355, inv. 1, dosar 47, document nr. 184, *Operativnaya svodka shtaba 133 sd Opisvayet (Rezumat operațional al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 15 septembrie 1944.
5. TsAMO, fond 1355, inv. 1, dosar 47, document nr. 480, *Boyevoye doneseniye shtaba 133 sd Opisvayet (Raport de luptă al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 18 septembrie 1944.
6. TsAMO, fond 1355, inv. 1, dosar 47, document nr. 186, *Operativnaya svodka shtaba 133 sd Opisvayet (Rezumat operațional al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 23 septembrie 1944.

7. TsAMO, fond 1355, inv. 0000001, dosar 0101, document nr. 11, *Boyevoye rasporyazhenive shtaba artileri 133 sd Opisyyvayet (Ordin de luptă al comandamentului Diviziei 133 Pușcași)*, pentru perioada 16 septembrie 1944.

8. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0002, document nr. 43, *Boyevoye rasporyazhenive shtaba 48 sd Opisyyvayet (Ordin de luptă al comandamentului Diviziei 48 Pușcași)*, pentru perioada 2 septembrie 1944.

9. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0002, document nr. 71, *Vipiska iz boyevogo prikaza shtaba 48 sd Opisyyvayet (Extras din ordinul de luptă al comandamentului Diviziei 48 Pușcași)*, pentru perioada 18 septembrie 1944.

10. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0002, document nr. 72, *Boyevoye rasporyazhenive shtaba 48 sd Opisyyvayet (Ordin de luptă al comandamentului Diviziei 48 Pușcași)*, pentru perioada 22 septembrie 1944.

11. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0005, document nr. 468, *Boyevoye doneseniye shtaba 48 sp Opisyyvayet (Raport de luptă al comandamentului Regimentului 48 Pușcași)*, pentru perioada 18 septembrie 1944.

12. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0005, document nr. 472, *Boyevoye doneseniye shtaba 48 sp Opisyyvayet (Raport de luptă al comandamentului Regimentului 48 Pușcași)*, pentru perioada 6 septembrie 1944.

13. TsAMO, fond 6241, inv. 0079572, dosar 0005, document nr. 476, *Boyevoye doneseniye shtaba 48 sp Opisyyvayet (Raport de luptă al comandamentului Regimentului 48 Pușcași)*, pentru perioada 18 septembrie 1944.

4. Arhiva Centrală a Ministerului Apărării al Federației Ruse (TsAMO), documente accesate prin proiectul „German Docs în Russia”

1. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 52, 87 file, *Unterlagen der Ia-Abteilung der Heeresgruppe Südukraine; Kriegstagebuch des Oberkommandos*, Bd. 4, Teil 1 (20.08.1944-05.09.1944).

2. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 55 (1), 171 file, *Morgen- und Tagesmeldungen der Ia-Abteilung der Heeresgruppe Südukraine; Meldungen über Panzer und Selbstfahrlafetten*, (01.09.1944-30.09.1944).

- *Raport de după-amiază*, 7.09.1944, nr. 3424/44 g.Kdos., pp. 35-36.

- *Raport de dimineață*, 11.09.1944, nr. 9982, p. 53.

- *Raport de după-amiază*, 14.09.1944, nr. 3520/44 g.Kdos., pp. 70-74.

- *Raport de după-amiază*, 15.09.1944, nr. 3541/44 g.Kdos., pp. 76-79.

- *Raport de după-amiază*, 24.09.1944, nr. 10450/44 Geh.

- *Raport de după-amiază*, 28.09.1944, nr. 3757/44 g.Kdos., pp. 154-159.

- *Raport de după-amiază*, 30.09.1944, nr. 3780/44 g.Kdos.

3. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 53, 17 file, *Raport al gen. Johannes Friessner către gen. Heinz Guderian*, nr. 3565/44 g.Kdos., 18.09.1944.

4. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 56, 186 file, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Südukraine*, Bd. 4, Teil 2 (06.09.1944-30.09.1944), nr. 3565/44 g.Kdos., 18.09.1944.

- *Raport de după-amiază*, 20.09.1944, nr. 3615/44 g.Kdos., pp. 97-99.

5. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 55, *Raport nr. 4381/44, Divizia 46 Infanterie*.

6. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 55, *Ordin telefonic nr. 3829*, 08.09.1944, Divizia 46 Infanterie.

7. TsAMO, fond 500, inventar 12469, dosar 55, *Ordin nr. 7 privind retragerea către capul de pod Reghin*, 13.09.1944.

5. Arhive militare germane. Monografii regimentare

1. Bezzel Oskar; Gruber, Anton, *Das Königlich Bayerische Reserve-Infanterie-Regiment Nr. 6*, Verlag Max Schick, Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1938.

2. Brennfleck Josef Karl, *Das Königlich Bayerische 16. Infanterie-Regiment Großherzog Ferdinand von Toskana*, Editura Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1931.

3. Glaise-Horstenau, Edmund, *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918. Das Kriegsjahr 1916*, Viena, 1934.

4. Jaud Karl; Weech, Friedrich von, *Das K. B. Reserve-Infanterie-Regiment 19. Nach den Kriegskarten und Mitteilungen ehemaliger Angehöriger des Regiments*, München, Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1933.

5. Roth Karl, *Das K. B. Reserve-Infanterie-Regiment Nr. 23. Nach dem amtlichen Kriegstagebüchern*, Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1927.

6. Trumpp Julius, *Das K. B. Reserve-Infanterie-Regiment Nr. 18: nach den amtlichen Kriegstagebüchern*, Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1928.

7. Wurmb Herbert von, *Das K. B. Reserve-Infanterie-Regiment Nr. 8: nach den amtlichen Kriegstagebüchern und sonstigen Unterlagen*, Verlag Max Schick, Veröffentlichungen des Bayerischen Kriegsarchivs, München, 1929.

6. Lucrări memorialistice și monografii militare

1. *** *A II. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő cs. és kir. 7. huszárezred hadi emlékkönyve, 1914-1918*, Budapest, 1923.

2. *** *A magyar nemzet aranykönyve 1914-1918*, Budapest, 1921.

3. *** *A világháború története, 1914-1918*, VIII kötet, Budapest, 1930.
4. *** *A volt m. kir. kassai 5. honvéd huszárezred története 1868-tól 1918-ig*, Budapest, 1935.
5. *** *Vitézek albuma*, Budapest, 1939.
6. *** *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883-1919*, Budapest, 1931.
7. Bánhegyesi Imre, *M. kir. szabadkai 4. honvéd huszárezredbeli tiszthelyettes harctéri feljegyzései*.
8. Béry László, *Erdélyünk és honvédségünk. Történelmi eseménysorozat képenekkel*, Budapest, 1941.
9. Beteg Miklós, *Erdély a világháborúban*, Dicsőszentmárton, Erzsébet Könyvnyomda, 1924.
10. Bialoskurski Ödön, *A m. kir. 37. honvéd tüzérdandár története 1914-1918, I. kötet. A m. kir. 4. honvéd táborigényezred később 37. honvéd táborigényezred*, Budapest, 1939.
11. Crettier Ferenc (szerk.), *A volt csász. és kir. 69. „Hindenburg” vezértábornagy nevét viselő gyalogezred története 1916-1918*, Cegléd, 1937.
12. Czigler Gusztáv, Clauser Mihály: *A magyar tüzér. A magyar tüzérség története*, Budapest, 1939.
13. Dăscălescu Alexandru, *Jurnal operativ de pe câmpul de Război: cu Reg. Nr. 56 Inf. în luptele de la Belbor, Petrosu, Tulgheș și Jiu. Viața în lagărele de represalii Stoher-Mor și Breesen. Propaganda colonelului trădător Alex. Sturdza în lagăre. Antologie eroică*, Roman, Tipografia Beram-Tatăl, 1925.
14. De Sgardelli Caesar, *A Felvidék Kárpátalja hadtörténete 1914-1918*, Budapest, 1941.
15. De Sgardelli Caesar, *A magyar királyi budapesti 29. honvédgyalogezred és a magyar királyi 29. népfőlkelő gyalogezred hadtörténeti emlékkönyve*, Budapest, 1936.
16. Dernyey György, *A cs. és kir. jász kun 13. huszárezred története 1859-1918*, Budapest, 1941.
17. Deseő Lajos, *Erdélyi ezredek a világháborúban*, Budapest, 1942.
18. Doromby József; Reé László, *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*, Budapest, 1939.
19. Florian Mirela, *Scrisori de pe front*, București, Ed. Martor, 2017.
20. Gombos Zoltán, *Vitézek a világháborúban. Győr, Moson, Pozsony csonkavármegyéek felavatott vitézeinek fegyvertényei*, Győr, 1930.
21. Henriquez Vince, *A cs. és kir. 9. sz. gróf Nádasdy huszárezred története 1904-1918*, Budapest, 1930.
22. Ivás István, *Az utolsó székely határőrök. Katonaságom története (1943-1944)*, Târgu Mureș, Timp Kiadó, 2004.

23. József Főherceg, *A világháború amilyenek én láttam*, IV. kötet, Budapest, 1930.
24. Kelemen Béla, *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883-1919. Vitéz József kir. herceg tábornagy előszavával, a m. kir. Hadilevéltár okmányainak felhasználásával*, Budapest, 1931.
25. Kurtz Géza, Kristófy Géza, *A cs. és kir. Albrecht főherceg 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalogezred története*, Budapest, 1937.
26. Légrády Elek, *A volt magy. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak története*, Pecs, 1938.
27. Lüttgendorff Kazmér (báró), *Gyergyó felszabadítása 1916 őszén. A cs. és kir. XXI. hadtest felmentő hadműveletei*, in *Hadtörténelmi Közlemények 1934. évfolyam* (35. kötet), Budapest, 1934.
28. Nagybaczoni Vilmos, *A Románia elleni hadjárat*, Fráter és Társa, Könyvnyomdája, Budapest, 1940.
29. Németh Károly, *A volt m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred története*, II. kötet, Budapest, 1928.
30. Nemestóthi Szabó Béla; Ollé Vilmos, *A cs. és kir. 12. huszárezred a világháborúban*, Budapest, 1926.
31. Păcățian Teodor, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1923.
32. Radák Lajos (szerk.), *A m. kir. debreceni 2. honvéd huszárezred története 1869-1918*, Budapest, 1939.
33. Réti Bela, *A volt cs. és kir. Lajos Győző főherceg 65. gyalogezred világháborús emlékalbuma*, Miskolc, 1938.
34. Sipos Gyula, *A m. kir. székesfehérvári 17-ik honvéd gyalog -és népfelkelő ezredek története*, Székesfehérvár, 1938.
35. Solth Imre, *Egy tüzértiszt naplója az 1914-1918 évi világháborúból*, Budapest, 1942.
36. Tinódi Varga Sándor, *Budapest volt házi ezredének, a cs. és kir. 32. gyalogezrednek története*, Budapest, 1930.
37. Țimiraș Ioan, *Căpitanul Băgulescu înaintea Consiliului de Război sub Guvernul Marghiloman*, București, Tipografia Lupta, 1921.
38. Alexandru Vasiliu-Tătăruși, *Focul cel mare. Amintiri din Primul Război Mondial 1916-1918*, Iași, Editura Junimea, 1978.
39. Văgăonescu Mihail, *Viața în război. Însemnări zilnice de pe front, 1916-1918*, Baia Mare, Editura Marist, 2018.

7. Monografii locale

1. Ciangă Nicolae, *Turismul în Carpații Orientali*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998.
2. Ilie Cornel Constantin (coord.), *Regimentul 37 Infanterie: amintiri din vremea Marelui Război*, Muzeul Național de Istorie a României, 2018.
3. Garda Dezső, *Gyergyószentmiklós története*, II. kötet, Miercurea Ciuc, Status, 2007.
4. Magyar András, *Gyergyóalfalu a történelem sodrában*, Miercurea Ciuc, Pallas-Académia, 1997.
5. Radu Gheorghe, *Istorie și spiritualitate în județul Neamț*, Piatra Neamț, Sensul, 2003.

8. Presă contemporană

1. *Adevărul*, București, anul XXIX, 17 august 1916 – 21 octombrie 1916.
2. *Csiki Lapok*, Miercurea Ciuc, anul XXIX, 1917, anul XXX, 1918.
3. *Ellenzék*, Cluj-Napoca, anul XXXVII, august – decembrie 1916.
4. *Foaia poporului român*, Budapesta, anul V, nr. 262, 16 decembrie 1916.
5. *Friss Újság*, Budapesta, 24 noiembrie 1918.
6. *Gazeta Oficială*, nr. 15, Sibiu, 23 februarie (8 martie) 1919, Publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria.
7. *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anul LXXXIX (1916), LXXXX (1917).
8. *Gyergyó*, anul XVII, nr. 8, 2 decembrie 1917.
9. *Illustrierte Zeitung*, nr. 3851 (1917), p. 540 – „Erstürmung des Arsuri-Berges im Tulgheș-Pass”.
10. *Magyarország*, Budapesta, anul XXIII, 15, 17, 19, 21 decembrie 1919 – „Jurnalul slt. Ghinea (Rg. 24 Art.)”.
11. *Monitorul Oficial*, anul CXIII, nr. 8 din 11 ianuarie 1945.
12. *Székely Napló*, Târgu-Mureș, iulie-decembrie 1916, ianuarie-decembrie 1917.
13. *Székely Nép*, Sfântu Gheorghe, anul XXXVI, 16 noiembrie 1918.
14. *Universul*, București, anul XXXIV, august-noiembrie 1916.

9. Ziare de regiment

1. *66-os Tábori Újság*, 1917.
2. *Die Sappe*, 8 Bay. Res. Division, Bay. Res. Inf. Rgt. 19, nr. 20, aprilie 1917.
3. *Hatvanhotos Tábori Újság*, II. évf, 15 iunie 1918.

4. Ludwig baka: a cs. és kir. 65. gy. ezr. tábori újsága, 1917-1918.

10. Lucrări speciale și articole

1. *** *Anuarul ofițerilor și drapelelor Armatei Române cărora li s-au conferit ordinul „Mihai Viteazul”*, Atelierele grafice Socec & Co, București, 1922.

2. *** *Frontul românesc 1916-1917. Culegere de documente*, București, Ed. Militară, 1983.

3.*** *Războiul dintre România și grupul Puterilor Centrale. Comunicatele oficiale române, germane, austro-ungare, bulgare și turcești*, București, Editura I. Brănișteanu, 1916.

4. Bogosel Constantin, „Elite militare în luptele de pe Valea Mureșului Superior (1916 – 1918)”, *Sangidava*, nr. 6 (XII) Serie Nouă, Tg. Mureș, Editura NICO, 2018, pp. 163-178.

5. Cârja Ion; Cârja Cecilia, „Marele Război și redimensionarea loialităților”, *Revista Bistriței*, XXXII/2018, pp. 225-231.

6. Chiriță Mihai (coord.), *Ghidul Arhivelor Militare Române*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010.

7. Dobrea Doinița, „Subcetate de Mureș: Mărturii despre Primul Război Mondial”, *Sangidava*, nr. 5 (XI) Serie Nouă, Tg. Mureș, Editura NICO, 2017, pp. 142-157.

8. Fabris Fabio; Marchi Emanuele; Tomazzi Davide, *An allen fronten – Su tutti i fronti. Edizione illustrata*, Ed. Saisera, 2017.

9. Fabris Fabio; Marchi Emanuele; Tomazzi Davide, *An allen fronten – Su tutti i fronti, Edizione illustrata*, vol. 2, Ed. Saisera, 2019.

10. Fudulul Cătălin, „Monumente și opere comemorative de război din Toplița”, *Sangidava*, nr. 1, Tg. Mureș, Editura Ardealul, 2007 pp. 256-261.

11. Garda Dezső, „A székelyek és 1918. december 1.”, *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, 34. évf., 2. szám, 2019, pp.106-147.

12. Garda Dezső, „Az 1916. augusztus 27-i román katonai támadás és Gyergyó”, *Szekelyföld. Kulturális folyóirat*, Miercurea Ciuc, 2016. augusztus, pp. 41-65.

13. Garda Dezső, „Magyar forradalmi megmozdulások és a román katonai-politikai hatalomátvételhez vezető események 100 évvel ezelőtt Gyergyószentmiklóson”, *Szekelyföld. Kulturális folyóirat*, 22. évf. 11. szám, 2018, pp. 141-172.

14. Gerő András, „Három az egyben: hősi halott, áldozat, felelős”, *Balog András 70 éves. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék*, Budapest, 2014, pp. 177-194.

15. Hermann Attila, *Az Osztrák-Magyar Monarchia elit katonáinak jelvényei a Nagy Háborúban*, Népművelők Hajdú-Bihar Megyei Egyesülete, 2019.

16. Hermann Attila; Szanyi Miklós, *A magyar Szent Korona országaiból sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban*, Nemzeti Művelődési Intézet, 2015.
17. König Carol, „Armamentul de foc portativ din dotarea armatei române în timpul participării României la Primul Război Mondial (1916 – 1919)”, *Revista muzeelor*, 2004, pp. 34-47.
18. Lazăr Ioachim; Rudeanu Ioan Octavian, „Ultimele zile de neutralitate, primele săptămâni ale Primului Război Mondial, descris în memoriile sublocotenentului Ghinea din Regimentul 24 Artilerie al Armatei de Nord”, *Revista Bistriței*, XXVII/2013, Bistrița, pp. 213-232.
19. Marc Dorel, „Intrarea armatei române în Toplița anului istoric 1918. După memorialistica lui Dumitru (Emilian) Antal”, *Sangidava*, nr. 6 (XII) Serie Nouă, Tg. Mureș, Editura NICO, 2018, pp. 239-245.
20. Marc Dorel, „Gărzile naționale române din zona Topliței Mureșului Superior (1918 – 1919) – după documente inedite de arhivă”, *Sangidava*, nr. 7 (XIII) Serie Nouă, Tg. Mureș, Editura NICO, 2019, pp. 97-106.
21. Mihály János, „Feljegyzések az 1916. évi román betörésről”, *Szekelyföld. Kulturális folyóirat*, Miercurea Ciuc, 2016. augusztus, pp. 16-40.
22. Nagy József, *A második világháború emlékezete és a szóban elmondott történelem Székelyföldön (1940-1944)*, disertație doctorat, Budapesta, 2018.
23. Nagy Szabolcs, „Az 1916-os erdélyi betörés egyes hatásai a háromszéki nemzetiségi együttélésre”, în *Belvedere Meridionale*, 2017/3, pp. 33-41.
24. Pană Virgil, „Românii din Toplița pe fronturile Primului Război Mondial”, *Sangidava*, nr. 4 (X) Serie Nouă, Tg. Mureș, Editura NICO, 2016, pp. 272-295.
25. Pataky Iván, „Légi háború Észak-Erdély felett 1944-ben”, *Acta Siculica*, 1997, pp. 299-312.
26. Ploșnea Nicoleta, „Dumitru (Emilian) Antal. Un adevărat sol și organizator al sfaturilor și gărzilor naționale din zona Mureșului Superior”, *Augustia*, nr. 16, 2016, pp. 167-180.
27. Ravasz István, „Székelyföldi harci események, 1944 augusztus vége - szeptember közepe”, *Acta Siculica*, 1996, pp. 339-348.
28. Ravasz István, „Harcok Erdély középső részén és a Székelyföldön 1944”, *Acta Siculica*, 1997, pp. 313-344.
29. Roșca Radu Traian, „Armata austro-ungară și propaganda împotriva României în perioada Primului Război Mondial”, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, Seria Historica – Supliment, nr. 1/2022, an LXI, pp. 234-247.
30. Rus Dorin Ioan; Szabó Etelka; Szabó Arthur, „Lista soldaților din R 22 Târgu Mureș decorați după bătălia de la Asiago”, în *Acta Musei Porolissensis*, XXVII, 2005, Zalău, pp. 377-396.

31. Suba János, „Erdély határvédelme 1940-1944”, *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 2001, pp. 585-620.
32. Szekeres Lukács Sándor, „A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán (1919. márc. 29. – április 6.)”, *Székelyföld. Kulturális folyóirat*, Miercurea Ciuc, 2009. október., pp. 87-104.
33. Șerban Ioan, „Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial”, *Universitatis Apulensis*, nr. II-III, 1998-1999, pp. 201-208.
34. Todero Roberto, *Kappenabzeichen. Distintivi di berretto austroungarici. Piccoli oggetti d'arte e di racconto della grande guerra*, Ed. Gaspari Editore, Udine, 2003.
35. Truță Florina, „Repere geografice, istorice și demografice a zonei Toplița”, *Sangidava*, nr. 1, Tg. Mureș, Editura Ardealul, 2007, pp. 251-255.

11. Lucrări generale

1. ****Armata Austro-Ungară. 1914*. Ministerul de Război, Marele Stat Major, București, Institutul de Arte Grafice Carol Golb, 1914.
2. *** *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Ed. Militară, București, 1988.
3. *** *România în Războiul Mondial 1916 – 1919*, vol. I, capitolele I – VIII, Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat Major, Serviciul Istoric, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934.
4. *** *România în Războiul Mondial 1916 – 1919*, vol. III, Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat Major, Serviciul Istoric, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1940.
5. ****România în Războiul Mondial*, vol. I, Documente – Anexe, București, 1934.
6. Barrett B. Michael, *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, București, Editura Militară, 2016.
7. Dabija Alexandru, *Armata română în Războiul Mondial 1916-1918*, vol. II, București, Ed. I. G. Hertz, 1937.
8. Ioanițiu Alexandru, *Războiul României 1916 – 1918*, vol. I, București, Tipografia Geniului, 1928.
9. Kirițescu Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989.
10. Kosta István, *A Nagy Háború Erdélyben, 1916. augusztus – 1917. január*, Miercurea Ciuc, 2020.
11. Klatt Paul, *Die 3. Gebirgs-Division 1939-1945*, Bad Neuheim, Verlag Hans-Henning Podzun, 1958.

12. Maior Liviu, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, București, Ed. Enciclopedică, 2004.
13. Maior Liviu, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, Ed. Enciclopedică, 2006.
14. Peregudin Alexandr Ivanovici, *Radvedciki v zasade*, Moscova, Voennoe izdatelstvo, 1986.
15. Scherzer Veit, *46. Infanterie-Division. Krim – Kaukasus – Kuban – Brüchenkopf – Isjum – Jassy*, Jena, Scherzers-Militaer-Verlag, 2009.
16. Schönherr Klaus, *Luptele Wehrmachtului în România, 1944*, București, Editura Militară, 2004.
17. Stanca Sebastian, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului, 1916-1919*, Cluj, 1925.
17. Torrey E. Glen, *România în Primul Război Mondial*, București, Ed. Meteor Publishing, 2014.
18. Zaitsev Alexey Nikolaevici, *Na ostrie krasnyh strel*, Moscova, Voennoe izdatelstvo, 1988.

12. Articole din presă și publicații online

1. Adevărul.ro. *Morminte cu rămășițe austro-ungare la Dămuc* [online]. [citat 5 mai 2022] Disponibil la: https://adevarul.ro/stiri-locale/piatra-neamt/neamt-morminte-cu-ramasite-austro-ungare-la-damuc-675189.html#google_vignette.
2. Academia.edu: BOLBA, Răzvan, *Istoricul și descrierea grenadei „Savopol”* [online]. [accesat 3 ianuarie 2024]. Disponibil la: https://www.academia.edu/37376750/Istoricul_si_descrierea_grenadei_Savopol.
3. Academia.edu: NAGY Szabolcs, *A székeljudvarhelyi 82. gyalogezred az összeolmás alatt*, [online]. [accesat 17 iunie 2024]. Disponibil la: https://www.academia.edu/30312857/_Vasszekelyek_A_szekelyudvarhelyi_82_gyalogezred_az_osszeolmas_alatt.
4. All That's Interestinf: Matthaues Hetzenauer. [online]. [accesat 27 septembrie 2023] Disponibil la: <https://allthatsinteresting.com/matthaues-hetzenauer>.
5. Anno–Österreichische Nationalbibliothek: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vll>
6. ArchivInformationsSystemÖsterreich: *Fotografie Harlagia* [online]. [accesat 22 octombrie 2024]. Disponibil la: <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=2015184>.
7. BABUCS Zoltán, *Székel határőrök a második világháborúban* [online]. Disponibil la: <https://itthon.transindex.ro/?cikk=18905> [accesat 15 iunie 2024].

8. BUCZKÓ József, *Székely menekültek Hajdúnánáson, 1916-1918* [online]. [accesat 18 ianuarie 2023]. Disponibil la: http://www.nanaskonyvtar.hu/downloads/kiadvanyaink/Szekely_menekultek_1916-1918.pdf.
9. Cavallerie.at: *Memoriile lui Alfred Müller* [online]. [accesat 14 iunie 2023]. Disponibil la: <https://www.cavallerie.at/müller-alfred-und-georg/>.
10. Czirják Károly: *Dr. Urmánczy Nándor. Élete és munkásságáról röviden*. Sursa: <https://madarasszilard.wordpress.com/2008/07/04/czirjak-karoly-dr-urmanczy-nandor-elete-es-munkassagarol-roviden/>, accesat 23 martie 2023.
11. De-academic: *Pierderi ale Div. 10 Inf. bav.* [online]. [accesat 24 ianuarie 2024]. Disponibil la: <https://de-academic.com/dic.nsf/dewiki/1827#Komandeure>.
12. Denkmalprojekt: *Pierderi ale armatei germane în luptele din sectorul Bilbor – Tulgheș*, [online]. [accesat 30 mai 2023]. Disponibil la: http://denkmalprojekt.org/2021/alzgerm_stadt-neuoetting_lkaltoetting_wk1_wk2_by.html
13. ElektronikusPeriodikaArchivum: *Colecția ziarului de front Ludvig Baka* [online]. [accesat 22 octombrie 2023]. Disponibil la: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1918&id=2656>.
14. Encyclopedia Britannica: *Pierderile armatei austro-ungare pe parcursul războiului* [online]. [accesat la 2 mai 2024]. Disponibil la: <https://www.britannica.com/event/World-War-I/Killed-wounded-and-missing>.
15. Erdély Krónika: MURADIN Kristóf János, *A kollektiv emlékezet peremén. Magyar civilek szovjet fogságba hurcolása Erdélyben, 1944-1945-ben*. Erdélyi Krónika, 18.10.2020, [online]. [accesat 17 iunie 2023]. Disponibil la: <https://www.erdely.ma/a-kollektiv-emlekezet-peremen-magyar-civilek-szovjet-fogsagba-hurcolasa-erdelyben,1944%E2%80%931945-ben>.
16. Erdély Krónika: PATAKI Szabolcs, *Erdély megszállása 1916-ban* [online]. [accesat 15 iunie 2024]. Disponibil la: <https://erdelyikronika.net/2018/04/21/erdelyi-megszallasa-1916-ban/>.
17. *Evidența nominală a morților de război români (1877-1945)*, [online]. [accesat 20 iunie 2024]. Disponibil la: https://www.mapn.ro/eroi/eroi_de_razboi_1877_1945.pdf.
18. Germandocsinrussia: *Documente ale armatei germane, referitoare la luptele din septembrie-octombrie 1944*. [online]. [accesat 22 martie 2023]. Disponibil la: <https://germandocsinrussia.org>.
19. Grwar.ru: *Informații referitoare la participarea unităților Corpului 36 rus la luptele de pe Frontul românesc* [online]. [accesat 27 iunie 2023] Disponibil la: <https://grwar.ru>.
20. Hungaricana: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*, Budapesta, 1912 [online]. [accesat 22 ianuarie 2021]. Disponibil la: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=0&layout=s.

21. Huszarmuzeum: Takács Zoltán Bálint, *Jelvényben él az ezred* [online]. [accesat 22 iulie 2022]. disponibil la: <https://huszarmuzeum.hu/jelvényben-el-az-ezred-2020-02-18>.
22. IVH – Katonahőseink: *Pierderile armatei austro-ungare pe parcursul Primului Război Mondial*. [online]. [accesat 22 ianuarie 2023] Disponibil la: <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/serch#>.
23. KISS Gábor, *Népfelkelők szolgálatban* [online]. [accesat 13 martie 2024]. Disponibil la: https://nagyhaboru.blog.hu/2023/01/12/nepfelkelok_szolgálatban.
24. Marosheviz.info: *Cimitirul militar Zencani* [online]. [accesat 4 iunie 2023]. Disponibil la: <https://www.marosheviz.info/kozelet/zsakhegyi-katonai-temeto-avatasa.html>.
25. M-Kummer: *Detașamentul Sander*, [online]. [accesat 22 iulie 2022]. Disponibil la: <https://m-kummer.de/wk1.html>.
26. MEK-Magyar Elektronikus Könyvtár:<https://mek.oszk.hu/16400/16458/16458.pdf>.
27. Miklós Tamás, „Slovák nemetiségű katonák harctéri magatartása a háború végén”, *Nagy Háború*, 2015. szeptember 23. Apud: Völgyesi Zoltán, „A Monarchia végzetes háborúja és a nemzetiséget”, *A compiégne-i vagon utasai* (Európa: 1918-2018), [online]. [accesat 22 ianuarie 2022].
https://epa.oszk.hu/00700/00713/00323/pdf/EPA00713_tiszataj_2018_011_048-062.pdf.
28. MTDAMagyarTörténetiDokumentumok, BOZÓ Pál, *A m. kir. 306. honvéd gyalogezred vázlatos története* [online]. [accesat 10 iunie 2022]. Disponibil la: https://mtda.hu/ADATTAR/doktar/b_dok/bozo_pal_a_m_kir_306_honved_gyalogezred.pdf.
29. Muvelodes.ro: LÁNG Melinda, *Szépapám rossz időben, rossz helyen... Az 1916-os gyergyószárhegyi tragédia*. [online]. [accesat 23 ianuarie 2023]. Disponibil la: <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=1178>.
30. NagyHáboruBlog: NAGY József, *Az első világháború hadieseményei Gyergyó vidékén* [online]. [accesat 07 februarie 2024]. Disponibil la: https://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/12/az_elso_vilaghaboru_hadiesemenyei_gyergyó_vidéken_4_2_resz.
31. NagyHáboruBlog: *Jurnalul lui Gyula Vágovits* [online]. [accesat 07 martie 2020]. Disponibil la https://nagyhaboru.blog.hu/2016/03/21/vagovits_gyula_harcteri_visszaemlekezes
32. NanasKönyvtár: BUCZKÓ József, *Székely menekültek Hajdúnánáson, 1916-1918* [online]. [accesat 18 ianuarie 2023]. Disponibil la: http://www.nanaskonyvtar.hu/downloads/kiadvanyaink/Szekely_menekultek_1916-1918.pdf.
33. Novosty Gornogo Altay. *Manzyrov Policar Vasilievici* [online]. 7 septembrie 2018. Disponibil la: <https://www.moypolk.ru/soldier/manzyrov-policarp-vasilievich> [accesat 12 februarie 2024].

34. Pamyat Naroda: *Informații referitoare la ofensiva A. 40 sovietice în sectorul Tulgheș-Bicaz*. [online]. [accesat 22 august 2023]. Disponibil la: <https://pamyat-naroda.ru>.
35. RIA 1914: *Informații referitoare la participarea unităților Corpului 36 rus la luptele de pe Frontul românesc* [online]. [accesat 24 iunie 2023] Disponibil la: <https://www.ria1914.info/index.php?title=97>.
36. RÓNAFÖLDI Zoltán, *Páncélvonataink. A kezdetektől a Tanácsköztársaságig*, I. kötet, 2016. [online]. [accesat 29 iulie 2021]. Disponibil la: <https://mek.oszk.hu/16400/16458/16458.pdf>.
37. Stahlgewitter: *Ziarul Die Presse, 14 noiembrie 1916, despre luptele de la Bâta Arsurilor* [online]. [accesat 21 mai 2023] Disponibil la: http://stahlgewitter.com/16_11_13.htm.
38. SCHMIDT Jeremias, *Berichte von Verbrüderung, Rassismus und Menschenjagden: Wie bayerische Soldaten die Ostfront im Ersten Weltkrieg erlebten. Süddeutsche Zeitung* [online]. [accesat 29 iunie 2024]. Disponibil la: <http://sueddeutsche.de/politik/ostfront-im-ersten-und-ein-bischen-freiden-1.2711586>.
39. Takács Zoltán Bálint, *Jelvényben él az ezred!* [online]. [accesat 22 iulie 2025.] <https://huszarmuzeum.hu/jelvenyben-el-az-ezred-2020-02-18>.
40. Ziarul Națiunea: *Activitatea reghineanului Florea Bogdan în serviciul de informații al armatei române* [online]. [accesat 05 ianuarie 2023]. Disponibil la: <https://ziarulnatiunea.ro/2012/11/30/activitatea-reghineanului-florea-bogdan-in-serviciul-de-informatii-al-armatei-regale-romane-1916-1918/>
41. 314th.org-Nafziger Collection of Orders of Battle: *Austrian Army Russo-Romanian Theatre, 23 iulie 1917*, [online]. [accesat 22 august 2025]. <https://www.314th.org/Nafziger-Collection-of-Orders-of-Battle/917AGAA.pdf>.

14. Multimedia și suport digital

1. Youtube: *Kereszthegy*, documentar [online]. [citat 22 mai 2023]. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=JmVb2a6UM9A>.
2. Google Maps: Harta online.
3. Hungaricana: *Harta cu situația Div. 72 între Tulgheș și Bicaz (A 72. Hadosztály helyzete Gyergyótölgyes és Gyergyóbékás között)* [online]. [accesat 21 iunie 2023]. <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/30809/view/?bbox=6220%2C5311%2C17080%2C-407>.
4. Hungaricana: *Harta cu situația detaliată a A. 1 au-ung. între Drăgoiasa și Poiana Sărată (Osztrák-magyar 1. hadsereg részletes helyzete Dragoiasa – Sósmező között)* [online]. <https://hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/30835/view/?pg=0&bbox=9707%2C7114%2C11822%2C11822%2C-5903>.
5. Hungaricana: *Harta cu situația Div. 1 Cav. între Tulgheș și Ditrău (Az 1. lovas hadosztály helyzete Gyergyótölgyes-Gyergyóditró között)* [online]. [accesat 27 octombrie 2023].

<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/30996/view/?bbox=4642%2C9616%2C17079%2C191>.